TussenRuimte

TIJDSCHRIFT VOOR
INTERCULTURELE THEOLOGIE

MISSIE EN MIGRATIE

2013 | 1

INHOUD

TR

3 Redactioneel

16 Column

31 Column

50 Beeldmeditatie

52 Impressies

56 Boeken

60 Film

61 Muziek

62 Agenda

64 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Regien Smit
Geloven ver van huis

ONDERZOEK | Dorottya Nagy
Migratie, missiologie, methodologie 9

17 DEBAT | Gert Noort
Het gaat niet alleen over 'de ander'

PORTRET | Harm Prins
Mor Polycarpus: 'Onderweg naar ons ware thuisland' 22

27 ANTITHESE | Moses Alagbe
Zonder migratie geen missie

MENSEN IN BEELD | Willem Jansen
Christen en moslim 'on the map' in Nairobi 32

38 WAS GETEKEND | Willeke Brouwer

INTERVIEW | Man Collins
De pijn van een immigrant 39

44 PERSPECTIEF | Hendrik Hoet
'Want u bent zelf migrant geweest'

TussenRuimte
tijdschrift voor interculturele theologie

jaargang 6 | nummer 1 | maart 2013
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een oecumenisch kwartaaltijdschrift voor interculturele theologie, geredigeerd door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte doet in woord en beeld verslag van gelovige en missionaire initiatieven, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met Missio België, de Verenigde Protestantse Kerk in België en uitgeverij Kok in Utrecht.

© 2013 Uitgeverij Kok en de redactie van *TussenRuimte*
Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Uitgeverijmaatschappij Kok ten Have

Abonneer u nu op onze tijdschriftennieuwsbrief en blijf op de hoogte van ons gevarieerd tijdschriftenaanbod. Meld u aan via www.kok.nl.

Omslagillustratie: 'Mensen op de vlucht', 2011, www.mariannugteren.nl

Redactie
Ineke Bakker, Tom Boesten, Annemiek Buijs-Tuytelaars, Eleonora Hof, Aart Mak, Catherine De Ryck, Wilbert van Saane (hoofdredacteur), Arjan Schoemaker, Johan Visser

Eindredactie
Marieke van der Giessen-van Velzen

Secretariële ondersteuning
Marion Popkema-van der Ven

Redactieadres
Redactie *TussenRuimte*, Nederlandse Zendingsraad,
Postbus 8092, 3503 RB Utrecht
redactie@tussenruimte.com
www.tussenruimte.com

Basis-layout
Peter Slager | Garage bno

Illustraties
Marian Nugteren (omslag), Regien Smit (5, 7), Piet den Blanken (10-11, 19), EU Honduras (13), Charlotte Kemmeren (20), Foto-Holst (23), Mor Ephrem (24, 25), Moses Alagbe (30), Willem Jansen (33-37), Stap Verder (40, 42), AEP Saint-Omer (46)

Abonnementenadministratie
VBK | media, abonnementen
Postbus 6088, 4000 HB Tiel
Telefoon (0344) 63 70 85
Fax (0344) 63 56 59
abonnementen@kok.nl

Abonnementsprijs met ingang van 1 januari 2013
Een jaarabonnement in Nederland kost € 40,00;
in België € 41,50; elders in Europa € 46,00.
Een studentenabonnement kost € 27,50.
Losse nummers kosten € 10,00 (exclusief porto).
Een proefabonnement van twee nummers kost € 15,00.
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december. Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal zes weken voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Deze uitgave is gedrukt op papier van verantwoorde herkomst.

Missie en migratie

Als beginnend predikant van een internationale gemeente in Beiroet ontmoette ik ongeveer tien jaar geleden George. George was een anglicaan, afkomstig uit Ghana. Hij werkte als kok voor een vooraanstaande Libanese familie. Zijn eigen familie was in Ghana, maar hij besloot een nieuw bestaan op te bouwen in Libanon. Dat bleek moeilijker dan gedacht. Er werd veel van hem gevraagd en hij voelde zich er eigenlijk niet thuis. Vaak bleef er geen geld over om naar huis te sturen. De kerk was voor hem een rustpunt, een plek waar hij zijn talenten kon inzetten. Hij vond een christelijke vrouw, een Ethiopische gastarbeider van orthodoxe huize. Ze had geen verblijfsdocument, wat een voortdurende zorg was. Toen Beiroet in 2006 geteisterd werd door oorlogsgeweld, maakten George en zijn vrouw gebruik van de wanorde en trokken de grens over. Ze volgden de gevaarlijke route waar zoveel migranten gebruik van maken: via Syrië naar Turkije om ten slotte in Athene neer te strijken. Daar bleven ze wonen en kregen ze een zoon. Ze vonden werk en werden lid van een Afrikaanse kerk. Na enkele jaren hebben ze nog steeds de grootste moeite om de eindjes aan elkaar te knopen. Het wordt moeilijker voor hen om te blijven waar ze zijn. Als ze ooit hun papieren in orde krijgen, hopen ze verder Europa in te trekken, om hun zoon een thuis en een toekomst te geven.
Vandaag bestaat de wereldkerk voor een niet gering deel uit mensen als George. Christelijke migranten: ze overschrijden grenzen en nemen hun geloof mee. Dat geloof verandert onderweg en na aankomst vaak. Christelijke migranten: ze veranderen de constellatie van de wereldkerk; ze brengen kerk en theologie in beweging. Dit nummer van *TussenRuimte* gaat over mensen als George, over wat zij betekenen voor de wereldkerk en wat de wereldkerk voor hen betekent.

— Wilbert van Saane, hoofdredacteur

Geloven ver van huis

Pinkstermigranten in Rotterdam

Benieuwd naar hoe migratie en geloof elkaar beïnvloeden volgde Regien Smit enkele jaren twee pinkstermigrantenkerken in Rotterdam. Al is de manier waarop met het verleden wordt omgegaan heel verschillend, beide kerken bieden hun gelovigen een manier om zich te heroriënteren.

Gedurende de jaren 2006 tot 2009 heb ik onderzoek gedaan naar twee pinkstermigrantenkerken in Rotterdam, als voorbeelden van de wereldwijd groeiende Pinksterbeweging: de Portugees-Angolese Igreja Maná en het Braziliaanse Calgary Christian Center. Pinksterkerken zijn blijkens hun sterke groei goed in staat om deel te nemen aan de globaliserende wereld en er zelfs toegang toe te verschaffen via zendelingen en media. Tegelijkertijd bieden pinksterkerken ook duidelijke grenzen en een afbakening van de leefwereld, een behoefte die mensen soms voelen door het verschuiven en opengaan van grenzen. Met name bij migrantenkerken zijn deze twee gelijktijdige processen goed te zien.

Oude banden, nieuwe identiteit

De groei van de Pinksterbeweging in Nederland in de laatste jaren komt voor rekening van migrantenkerken, die veelal van pinkstersignatuur zijn. Met name de Afrikaanse en in mindere mate de Latijns-Amerikaanse immigranten hebben sinds de jaren tachtig de Pinksterbeweging in Nederland nieuwe kleur gegeven. Kenmerkend voor deze niet-westerse migrantenkerken is de enorme variëteit in ontstaansgeschiedenis en de fluïditeit in organisatie. Sommige kerken zijn letterlijk met de mensen mee-gemigreerd; andere zijn het gevolg van strategische zendingsactiviteiten vanuit de Afrikaanse of Braziliaanse hoofdkerk; weer andere zijn ontstaan uit multi-etnische groepen tijdens hun verblijf in Nederland en zijn onafhankelijk.

Migranten hebben om uiteenlopende redenen hun geboorteland achter zich gelaten. Ook al is vaak gedacht dat de migrantenkerk een plaats zou zijn waar de gelovige – ver van huis – het oude leven herbeleeft en vasthoudt, de praktijk blijkt veel complexer. Natuurlijk zijn de banden met het land van herkomst nog actueel, maar tegelijkertijd zijn deze gelovigen gericht op een nieuw leven in een nieuwe context, waarin het oude en het nieuwe met elkaar vermengd wordt. Daaruit ontstaat nieuwe identiteitsvorming, maar worden ook nieuwe grenzen opgezocht. Vooral in deze nieuwe identiteits- en grensvorming speelt de pentecostale migrantenkerk een belangrijke rol. De wijze waarop de lokale kerkgemeenschap het

Angolees Igreja Maná-lid vertaalt voor Nederlandse bezoeker.

zelfbeeld en de kijk op de cultuur van zowel het land van herkomst als het gastland beïnvloedt, als ook op de gebeurtenissen in het leven van de migrant, is deels te herleiden tot welk type pinksterkerk zij behoort. In de twee migrantenkerken van mijn onderzoek speelt de vorming van een nieuwe identiteit zich af rond de omgang met de tijd (heden, verleden en toekomst), wat niet alleen een centraal gegeven is in het leven van migranten, maar ook in de ervaring van en leer over bekering binnen pentecostale kerken. Op dat tijdsaspect en met name de omgang met het verleden wil ik wat dieper ingaan.

Igreja Maná

In Igreja Maná, een typisch neo-pentecostale[1], internationaal en hiërarchisch georganiseerde Portugees-Angolese pinksterkerk, komen veel Angolese migranten. Deze kerk heeft veel kenmerken van de zogenaamde welvaartstheologie: de boodschap is vooral gericht op maatschappelijk en materieel succes als teken van Gods zegen. In hun oproep tot bekering manen de pastors van Igreja Maná hun gelovigen niet achterom te kijken, maar vooruit.

Tijdens mijn interviews met leden van deze kerk merkte ik al heel gauw, dat er een zeer gereserveerde sfeer ontstond als ik vroeg naar hun biografie. Na veelvuldig uitproberen bleek, dat de meesten helemaal geen moeite hadden om over hun bekeringsproces te vertellen, maar dichtsloegen zodra ik hen vroeg naar het leven in Angola en de migratie naar Nederland. Dan kreeg ik antwoorden als: 'Daar praat ik liever niet over. Ik wil niet achterom kijken', of: 'Het doet te veel pijn om daarover te praten'. Het viel me tevens op, dat in deze pinksterkerk geen ruimte was voor persoonlijke getuigenissen.

De lokale pastor legde mij desgevraagd uit, dat hij erop tegen was om mensen over hun verleden te laten praten, om te voorkomen dat oude vijandschappen zouden herleven. Hij was erop gericht hen hier als broeders en zusters te laten samenleven. Deze Angolezen begroeten elkaar in de kerk met de woorden: *'Sempre emfrente!' – steeds vooruit!* Voor de veelal zeer jonge Angolezen, die uit een land met een bloedige en langdurige burgeroorlog

komen, lijkt de voortdurende herhaling van deze woorden een manier om het verleden te hanteren en de moed te vinden om helemaal opnieuw te beginnen. De vaak moeizame omstandigheden waarin velen in Nederland terechtkomen, beschouwen ze als een geestelijke strijd, die ze met hulp van gebed en dienst aan God in de kerk kunnen overwinnen. In de winkelstraten van Rotterdam zien ze een enorme materiële rijkdom uitgestald, die voortdurend appelleert aan de boodschap van succes en voorspoed van Igreja Maná. Door middel van het geven van hun tienden en regelmatige financiële offers aan de kerk, investeren ze in hun materiële toekomst, zoals de boodschap van zaaien en oogsten hen belooft.

Dat – alle zwijgzaamheid ten spijt – het verleden het heden vaak achtervolgt, bleek uit wat ik meemaakte met de zeventienjarige Ana. Zij zou mogelijk worden teruggestuurd naar Angola, omdat ze op dertienjarige leeftijd had gelogen over haar leeftijd. In haar wanhoop zocht zij toevlucht bij God, die haar – als ze maar vertrouwen had – zou laten overwinnen. Lang heb ik me afgevraagd hoe in deze kerk het verleden toch een plaats krijgt. Uiteindelijk werd me duidelijk, dat door het een *issue* te maken – immers, de opdracht om het verleden te vergeten klonk bij ongeveer elke samenkomst –, het 'verleden' voortdurend present was als een *'implicit social knowledge'*[2]: er was een collectief weten van de wereld van betekenissen achter dit motto, zonder dat dit uitgesproken hoefde te worden.

Calvary Christian Center

In Calvary Christian Center daarentegen, wordt het verleden juist niet vergeten maar herinnerd als een deel van de geestelijke strijd. Het is een meer klassieke Braziliaanse pinksterkerk behorend tot de Braziliaanse Assembleia de Deus, ontstaan uit de zendingsrelatie tussen Nederland en Brazilië. Er wordt veel nadruk gelegd op de geestelijke strijd die de Brazilianen, Angolezen en andere migranten in Nederland ondervinden. Maar de problemen worden op zichzelf positief geduid als de periode in de woestijn, waarin God zelf de gelovige geleid heeft om hem of haar geestelijk te laten groeien. Het verleden is daarbij niet een tijd die vergeten moet worden, maar eerder verzoend of onder ogen gezien. Dit is terug te vinden in de levensverhalen.

Patricia, een Angolese vrouw in deze kerk worstelt niet alleen met geesten uit het verleden, die haar nu nog plagen, maar getuigt in haar verhaal ook van daden in het verleden die ze sinds haar bekeringservaring heeft moeten rechtzetten ondanks de negatieve gevolgen voor haarzelf. Ze heeft zelfs sterk overwogen om de IND in te lichten over het feit dat haar asielverhaal niet klopte. Alleen omdat de ziekenhuisarts, bij wie ze voor een ernstige ziekte in behandeling was, haar dit sterk afried, zag ze er vanaf. Nadat ze al jaren uitgeprocedeerd was en illegaal in Nederland verbleef, kreeg ze in het jaar 2007 een verblijfsvergunning onder het generaal pardon. Deze vrouw verbond de zegen van deze nieuwe start niet alleen met de toekomst

Een koortje van Portugeestalige Afrikanen zingt elke week in Calvary Christian Center een Afrikaans lied.

> die ze nu kon gaan opbouwen, maar ook met het verleden waarin ze met hulp van God een bepaalde weg had afgelegd.

In deze kerk was mij opgevallen welk een groot aandeel persoonlijke getuigenissen uitmaakten van de samenkomst. Soms waren er wel vier of vijf per samenkomst, al dan niet omlijst door een solistisch uitgevoerd lied. Na verloop van tijd begon mij op te vallen hoe in deze getuigenissen, als ook in de diepte-interviews, het verleden werd beschreven als een plot, met God als belangrijkste actor[3]. Met andere woorden, in deze kerk leren nieuwe gelovigen via de getuigenissen van anderen op een nieuwe manier naar hun eigen verleden te kijken en hoe God daarin een rol speelde. Deze zinsnede kwam ik vaak tegen: 'Toen gebeurde er ... God had dit zo gepland, dat wist ik toen niet, maar nu weet ik ...' In deze *plot*-verhalen kwam de migratie naar Nederland steevast naar voren als onderdeel van Gods *plot* voor het leven van de betrokkene.

Zwijgen naast hervertellen

Deze twee migrantenkerken in Rotterdam maken, zoals gezegd, onderdeel uit van de wereldwijde Pinksterbeweging in een globaliserende wereld. Bekering wordt binnen deze beweging in de regel gezien als een breuk met het verleden. Dat geldt ook voor deze twee pinksterkerken. Toch blijkt uit het voorgaande, dat de manier waarop deze breuk met het verleden theologisch-pastoraal gezien wordt ingevuld, sterk verschilt. Igreja Maná legt het verleden het zwijgen op, terwijl in Calvary Christian Center het verleden voortdurend word herverteld.

Beide kerken bieden daarmee hun gelovigen een betekenisvolle manier van spreken over het verleden, waarmee ze zich in het leven kunnen heroriënteren. Gelovigen van Igreja Maná waren best in staat om persoonlijke en pijnlijke herinneringen te benoemen en herbeleven, behalve als het ging om de oorlog in Angola en de manier waarop zij in Nederland terecht waren gekomen. Het collectieve (en voor sommigen) traumatische oorlogsverleden van Angola en de complexe situatie rondom asiel in Nederland is de sociaal-politieke context voor het collectieve zwijgen in deze kerk. In Angola zelf past dit zwijgen binnen Igreja Maná ook in de manier waarop de politiek omgaat met het oorlogsverleden: 'Vergeet wat gebeurd is en kijk vooruit!' Een van de belangrijkste redenen waarom dit in Calvary Christian Center anders ligt, is het ontbreken van een dergelijk collectief verleden.
Theologisch gezien verschillen beide kerken overigens ook in hun waardering van het verleden. In Igreja Maná heeft het een negatievere connotatie dan in Calvary Christian Center, vanwege een theologie die sterker op welvaart en succes is georienteerd. Daardoor is er weinig ruimte voor positieve levenservaring vóór de bekering. De scherpe verschillen tussen beide kerken, zoals geschetst in de voorgaande paragraaf met betrekking tot de omgang met het verleden, laten zien hoe belangrijk het is om oog te hebben voor de lokale, culturele, theologische en politiek-historische context van deze kerken, wil er inzicht ontstaan in hoe migratie en geloof op elkaar inwerken.

De persoonsnamen in dit artikel zijn om privacyredenen gefingeerd.

Dit artikel is gebaseerd op delen van eerder gepubliceerde artikelen in de bladen CV.Koers *en* Wapenveld *in 2008, als ook op het vijfde hoofdstuk van de dissertatie van Regien Smit:* The Past in Conversion: Silence versus Confession, *151-194. Zie voor een bespreking van deze dissertatie bladzijde 56 van dit nummer van* TussenRuimte.

Noten

1 De pinksterkerken die aan het begin van de twintigste eeuw ontstonden, vertonen verschillen met pinksterkerken die in de jaren zeventig en tachtig opkwamen. Belangrijke kenmerken van deze latere pinksterkerken is de op *business*-modellen gestoelde organisatie, hier-en-nu levensoriëntatie en nadruk op voorspoed, zowel geestelijk als materieel.

2 Deze term is gemunt door Michael Taussig in *Shamanism, Colonialism, and the Wild Man: A Study in Terror and Healing,Chicago*, University of Chicago Press, 367.

3 In mijn dissertatie heb ik dit thema theoretisch uitgewerkt met behulp van de term *'re-emplotment'*, geïntroduceerd door Carol Kidron in 'Surviving a Distant Past: a Case Study of the Cultural Construction of Trauma Descendent Identity', Ethos 31 (4), 514 en 544.

— Regien Smit is master in de theologie en doctor in de sociaal-culturele antropologie en werkzaam als fulltime justitiepredikant bij het Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Migratie, missiologie, methodologie

Beproefd recept van missiologisch onderzoek kritisch bevraagd

Neem een stad, een land, in ieder geval een geografisch goed afgebakend gebied, kies een groep migranten, liefst met dezelfde etniciteit, verzin een goede onderzoeksvraag die iets met kerk en samenleving te maken heeft, ga deze groep mensen observeren, interviewen, lees wat publicaties over migratietheorieën, probeer te begrijpen wat de Bijbel over migratie en migranten zegt, denk er nog een beetje over na en het zal zeker in een baanbrekend onderzoek resulteren.

Bovenstaande uitgebreide parafrase van Andreas Wemmer en Nina Glick-Schiller[1] die treffend het probleem van methodologisch nationalisme aangeven, daagt uit om de vraag van methodologie binnen de zendingswetenschap weer aan de orde te stellen. Het thema migratie biedt de mogelijkheid om in dit korte artikel het bovengenoemde recept, dat inmiddels bijna als het basisrecept van missiologisch onderzoek geldt en waarmee grotendeels contextuele theologie geschreven wordt, kritisch te bevragen.

Valkuil

Methodologisch nationalisme verwijst naar de veronderstelling dat natie/land/staat de meest natuurlijke sociale en politieke vorm van de moderne samenleving is. Als 'volkstaat/natiestaat' (*nation state*) betekent: 'samenleving die bestaat uit burgers die dezelfde geschiedenis, gelijke normen en waarden, instituties met elkaar delen', dan zijn migranten, die per definitie afkomstig zijn van een andere natiestaat, zowel cultureel als sociaal anders. De bewoners van het land waarin de migranten zich bevinden, hoe divers ze ook zijn, vormen volgens deze logica een homogene eenheid (deze manier van argumenteren is herkenbaar in de dichotomie allochtoon-autochtoon).

Dit is de achtergrond waartegen en waardoor de kwestie van migratie en migranten ook op de agenda van theologie/missiologie wordt gezet. Twee extreme benaderingen markeren de grote schaal van theologisch/missiologisch omgaan met het onderwerp. Zonder theoretische kritiek gaat meestal ook theologie/missiologie uit van de vanzelfsprekende realiteit van natiestaten en territoriaal beperkte etniciteitstheorieën. Eenmaal aan de slag komt theologie/missiologie uit bij: óf het alles op alles te zetten om mee te doen aan integratie, óf het

negeren van de legitimiteit van migratie, zeker die van immigratie. In het eerste geval worden migranten geacht om deel te worden van het nationalistisch erfgoed (ze worden geacht om goede Nederlanders te worden). De tweede benadering reduceert het aantal van migranten tot negeerbaar. Methodologisch nationalisme heeft zijn weg ook binnen theologie/missiologie gevonden en zijn doorbraak heeft zeker veel met contextuele theologie te maken.
De hier gepresenteerde argumenten willen in geen geval de politiek-geografische realiteit van de wereld ontkennen, maar vragen stellen bij de theorieën, de wereldbeschouwingen, de achtergrondverhalen van mensen om wie het hier gaat, als individuen en als gemeenschappen. Het hoofdargument is dat hoe dan ook de valkuil van methodologisch nationalisme ook voor theologen/missiologen als gevaar bestaat en zeker wanneer ze zich met het thema migratie bezig houden.
Het zou leerzaam zijn om dit argument op een systematische manier te toetsen aan de hand van de vele publicaties van de afgelopen decennia over migratie. Aan de andere kant zou zo'n chronologische uitwerking van de vraag de hegelianen teleurstellen, want de kernbenadering van het thema is in de afgelopen decennia wel wat meer uitgewerkt maar weinig verbreed.[2]

Vernieuwende conferenties

In 2002 zetten twee pionierende conferenties migratie en missiologie op hun agenda, ook op het niveau van methodologie. Beiden in Amerika. 'Migratie en religieuze beleving in de context van globalisatie' was de titel van die georganiseerd door Scalabriniaanse zendelingen in samenwerking met de *Transborder Institute of the University of San Diego* in januari 2002 in Tijuana (Mexico). Een half jaar later heeft de American Society of Missiology (ASM) onder de titel 'Migratie: uitdaging en weg

Einddoel Europa: Nigerianen op de lading van een truck, zonder visa reizend van noord-Niger via Libië naar Italië, maart 2005

voor christelijke zending' haar jaarlijkse conferentie gehouden.[3] De titels lieten geen spoor van methodologisch nationalisme zien. Beide conferenties leidden tot publicaties in 2003.[4] Een nieuwe golf theo-

logisch/missiologisch onderzoek begon. De rooms-katholieke perspectieven benadrukken de rol van bijbelse theologie en de sociale leer van de kerk inzake migratie. Mensenrechten, sociale rechtvaardigheid, armoede, discriminatie, marginalisatie, bevrijding en soortgelijke begrippen zijn

sleutelwoorden van reflecties. Migranten pastoraal bijstaan en begeleiden was een veel voorkomende dimensie van de bijdragen. Ook de ASM-artikelen onderstrepen de rol van bijbelse theologie voor reflecteren over migratie, maar bijbelse theologie wordt vooral gekoppeld aan de kwestie van zending, vooral in termen van evangelisatie binnen de dichotomie 'westers – niet-westers' en met betrekking tot de klassieke zendingstheorie van de geografische uitbreiding van het christelijk geloof. Migrantenkerken, *reverse mission*, diaspora en marktplaats waren de sleutelbegrippen daar.
Beide conferenties waren expliciet ingegaan op de problematiek van Latijns-Amerikaanse migranten in de Verenigde Staten. Op een marginale opmerking in een openingstoespraak na was er geen link gelegd tussen theologisch/missiologische reflectie over migratie en de gebeurtenissen van elf september. Beide conferenties hebben benadrukt dat theologisch/missiologisch denken en reflecteren samen gaat met wat er daadwerkelijk vanuit en binnen de kerk met migratie en migranten gebeurt. De twee dimensies beïnvloeden elkaar. Ook hier is geen methodologisch nationalisme te betrappen. Waar verstopt het zich dan?

Hoe leest men de Bijbel?

Geen vorm van theologisch/missiologisch nadenken over migratie en migranten kan zonder de Bijbel en een manier van het lezen van de Bijbel. Dat hebben de bovengenoemde conferenties ook duidelijk gemaakt. Maar zoals continu in de kerkgeschiedenis, geldt de uitdagende vraag van hoe men (als individu en in gemeenschap) de Bijbel leest; in dit geval is de vraag: wat leest men in de Bijbel over migratie en migranten en hoe wordt dat geïnterpreteerd? Het schijnt dat de kiem van het methodologisch nationalisme zit in in het gebruik van de Bijbel om daaruit theologische/missiologische benaderingen van migratie en migranten te ontwikkelen.
Talloze publicaties en lezingen over migratie en migrant-zijn worden gebaseerd op stellin-

gen zoals: de Bijbel is *het* boek over migratie; God schrijft geschiedenis met migranten; Abraham, Mozes, Jozef, Ruth en zoveel andere grote mannen en vrouwen van het geloof waren allemaal migranten. Jezus was en blijft het ultieme (voor)beeld van migrant-zijn. Maar dan gaat het verhaal verder en wordt er vaak gezegd dat wij allen (vooral christenen) migranten, pelgrims op deze aarde zijn. Natuurlijk is de Bijbel *het* boek over migratie, maar het is niet meer of minder het boek over migratie dan *het* boek over gemeenschap, economie, armoede, (homo)-seksualiteit, en welk thema men dan ook maar centraal wil stellen. De Bijbel is vol met metaforische taal die menselijke, natuurlijke beelden gebruikt om de relaties God-mens-medemens te verhelderen. Zonder die taal zou de grote diversiteit aan menselijke persoonlijkheden en gemeenschapsvormen zich er niet in kunnen herkennen maar om de metaforische taal als niet-figuurlijke betekenis te gebruiken draagt enkele gevaren in zich.

Pastorale voorzichtigheid

De link leggen tussen een concreet fenomeen als migratie en het lezen van de Bijbel als het grote boek van migratie, vraagt vooral om grote pastorale voorzichtigheid. Publicaties over hoezeer migranten

Wat gebeurt er als men Jezus alleen maar als migrant herkent en kent?

zich met de migrant (dakloos, vluchteling, gemarginaliseerd, altijd onderweg zijn, migrantenprediker) Jezus kunnen identificeren, zijn talrijk. Juist hier blijft een grote theologisch-hermeneutische vraag open: wat gebeurt er als men Jezus alleen maar of vooral als migrant herkent en kent? Wat gebeurt er als Jezus alleen in iemands migrant-zijn iets betekent? Methodologisch gezien verdelen zulke lezingen van de Bijbel de wereld in migranten en niet-migranten; en die verdeling wordt dan onder het motto 'wij allen zijn migranten' afgeserveerd; en als een volgende stap wordt migratie in termen van etniciteit en land van herkomst uitgesplitst. Het probleem hiermee is dat de menselijke identiteit gereduceerd wordt tot een van de componenten van de identiteit, dat van migrant-zijn en dat nog verder gereduceerd tot stam of etniciteit aan de ene kant en het beeld van migrant als uitgangspunt wordt genomen om de christelijke identiteit te beschrijven aan de andere kant.[5]

Met het motto 'wij allen zijn migranten' is het maatschappelijke probleem van migratie niet opgeruimd

Juist door het mengen van de bijbelse metafoor van migratie en migrant-zijn met de concrete migratie-ervaring van mensen en de 'plaats van herkomst' dimensie die vanaf het begin een rol speelt, wordt langs elkaar heen gesproken. Hoewel het Bijbelse beeld migranten aanspreekt en bemoedigt, wordt het beschouwen van migratie als een wereldwijd maatschappelijk probleem daarmee niet opgeruimd. En juist op dat niveau duikt methodologisch nationalisme zeker

Guamalteekse en Mexicaanse boeren op weg naar de Verenigde Staten, wanhopig op zoek naar een nieuw bestaan, 2012

op. Want ook in bepaalde concrete contexten gaat het altijd om het verder labelen van migranten en op die manier worden niet alleen de categorieën van allochtoon en autochtoon in stand gehouden maar door verder identificeren van mensen in termen van land van herkomst, wordt tevens een bepaald begrip van cultuur geactiveerd. Als dat gebeurt, spreekt men over de Marokkanen, Surinamers, Polen, Chinezen, Turken, Amerikanen en daarmee impliceert men dat die etiketten voor bepaalde, goed identificeerbare culturen staan. Dit is ook deels het niveau waarop de zogenaamde multiculturele samenleving opereert en waarop de verscheidenheid van zogenaamde migrantenkerken/gemeenschappen identificeerbaar is.

Methodologisch gezien stelt deze manier van denken een bepaalde interpretatie van cultuur centraal, die dan op het maatschappelijk niveau het integratiebeleid legitiem maakt. Door een cultureel etiket, het liefst gereduceerd tot een verwijzing naar een land of continent van herkomst (die dan ook het aspect van 'ras' met zich mee brengt) is migratie en zijn migranten redelijk handelbaar voor een bepaalde staat/

land/overheid en ook theologisch/missiologisch gezien. Ook dan blijven de vragen betreffende zich allochtoon noemende christelijke gemeenschappen bestaan over het wel of niet terugsturen, verwelkomen of afwijzen van migranten, respectievelijk over inculturatie; ook krijgen thema's zoals gastvrijheid en verzoening grotere theologische nadruk om de vanzelfsprekendheid van *resettlement* programma's niet eens te noemen.

Gepaard met het 'wij allen zijn migranten en pelgrims'-principe gaat de discussie over het thema vreemdelingschap (in de praktijk vaak herkenbaar aan de term buitenlanders). In die discussie wordt dan echter meer over de problematiek van de ander, anders-zijn in termen van etniciteit gesproken en wordt religie automatisch gekoppeld aan etniciteit. Ook die discussie leverde talloze reflecties over gastvrijheid op, onbewust van het feit dat het thema zelf het idee van mijn land en jouw land, en de vraag van macht met zich mee brengt.

Welke culturele lens?

De andere kant van de medaille gaat over hoe bepaalde mensen en groepen mensen zich inderdaad met de bijbelse metafoor van migrant-zijn identificeren en hoe zulke identificaties de bijna tot dogma gegroeide verschuiving van het zwaartepunt van christendom van het noorden naar het zuiden als ideologisch (levensbeschouwelijk) kader voor het zendingswerk nemen. Als deel van etnische, patriottische, nationalistische bewustwording wordt er een roeping voor zending uitgesproken om het heidens geworden, gesecularisseerde Westen opnieuw te evangeliseren en de nog niet-gekerstende volken door de etnisch goed geïdentificeerde migranten in het Westen te gebruiken als zendelingen in hun land van herkomst. Uit die ervaringen en identificaties groeien dan ook theologische/missiologische benaderingen.

Het bovengenoemde kernprincipe kent een grote diversiteit aan vormen van de zogenaamde *reverse mission* tot diasporamissiologie (met quasi uitgewerkte methodologie). Ook in dit geval staat het concept van cultuur centraal. Meestal is het doel de missionering van de westerse cultuur (essentialisme), maar aan de andere kant staat een uitgewerkt 'onder ons'-verhaal dat ten diepste niet alleen met een continent van herkomst, soms ook niet alleen met een bepaald land, maar het liefst vanuit het theologiseren van het etnisch bestaan met een duidelijk herkenbare cultuur opereert. Stellingen zoals 'God roept de Nigerianen om het evangelie naar Europa te brengen', 'Koreanen zijn door God gekozen om het evangelie wereldwijd te verspreiden', of 'Chinezen moeten het evangelie terugbrengen naar Jeruzalem' illustreren het argument.

De observatie van methodologisch nationalisme stelt vooral de vraag met wat voor soort concept van cultuur er theologie/missiologie wordt beoefend. Het schijnt dat men heel vaak een modernistisch begrip van cultuur neemt om daarmee de link tussen de hedendaagse problematiek van migratie en de Bijbel te leggen. Heel vaak wordt onderzoek naar migratie gedaan door de lens van het land van herkomst en etniciteit, waardoor contextualisatie beperkt blijft binnen geografische grenzen,

goed herkenbare (typische) culturen en het principe van 'lokaal geworteld en wereldwijd verbonden' beschadigd raakt. Het belang van comparatief onderzoek kan niet

Heel vaak wordt onderzoek naar migratie gedaan door de lens van het land van herkomst

genoeg onderstreept worden en dat begint ook met het herzien van hoe men de Bijbel leest inzake migratie en migranten en de ontdekking dat migratie en migrant-zijn nooit de context zelf, maar altijd deel van de context zijn.

De meeste ideeën van dit beknopte artikel zijn nog pril en vragen om diepgaander onderzoek, maar ze zijn geboren uit de methodologische houding dat theologie/missiologie een vorm is van denken en doen. Theologie/missiologie staat in het midden van samenleving en kerk-zijn, altijd vol veronderstellingen die om correcties vragen en in de hoop dat die correcties af en toe daadwerkelijk gebeuren.[6]

Noten

1 Andreas Wemmer en Nina Glick-Schiller, 'Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences', *Global Networks* 2, 2002, 301-334.

2 Gioacchino Campese C.S., 'The Irruption of Migrants: Theology of Migration in the 21st Century', *Theological Studies* 73, 2012, 3-32.

3 Jorge E. Castillo Guerra, 'Naar een theologie van de migratie: context, perspectieven en thematiek', *Tijdschrift voor Theologie* 44, 2004, 3, 241-258; 'Theologie van de migratie: Essay over een interculturele methodologie', *Tijdschrift voor Theologie* 47 (2007), 42-6.

4 Zie *Missiology,* ASM, 2003, en: Gioacchino Campese C.S. & Pietro Ciallella C.S. (eds), *Migration, Religious Experience, and Globalization*, New York: Center for Migration Studies, 2003. Zie ook: Stephen B. Bevans, *An Introduction to Theology in Global Perspective*, 2009, 136.

5 Zo'n benadering leidt dan vaak tot het verder reduceren van de complexiteit van migratie zoals de titel van de laatste conferentie in 2012 van de International Association for Mission Studies, *'Migration, Human Dislocation and the Good News: Margins as the Centre in Christian Mission'* illustreert.

6 Robert Cummings Neville, *Religion in Late Modernity*, 2002.

— Dorottya Nagy, missioloog en luthers predikant, werkt als docent en coördinator van het Master of Theology in Missiology-programma in Boedapest onder de auspiciën van de University of South Africa.

Zielsverhuizing

Als ik vraag naar de etnische achtergrond van mijn collega, krijg ik geen eenduidig antwoord. 'Ik ben geen Javaan, ook geen Lampungees. Ik kom uit een transmigrantengezin.' Transmigratie is in Indonesië 'de mede door de overheid georganiseerde verhuizing van de overbevolkte eilanden Java en Bali naar andere dunbevolkte eilanden zoals Sumatra en Papua'.
Voor mijn collega is transmigratie niet alleen een fysieke verhuizing of verandering, maar ook een verandering van identiteit. 'Lampung, voor ons het beloofde land, vergelijkbaar met Kanaän, was niet leeg toen we hier aankwamen. En net zoals Israël moeten we ons leren verhouden tot de lokale bevolking en gebruiken. Dit nieuwe land heeft onze identiteit veranderd, of we willen of niet.'

Javanen kwamen in Sumatra aan vol goede hoop, maar in plaats van de beloofde melk en honing kregen ze stronken en hout. De grond was lastig te bewerken en de overheid zag na de verhuizing nauwelijks naar hen om. De autochtonen voelden zich achtergesteld: 'Waarom zij wel gratis land en wij niet?' Niet alleen de identiteit van de allochtonen veranderde, ook die van de autochtonen. Zo zijn de Lampungezen zelf opeens in de minderheid, een verandering die hun leven op de kop zet. De adat *(gewoonterecht) rondom landgebruik is opeens niet meer vanzelfsprekend.*

Transmigratie is dus blijkbaar meer dan alleen je spullen pakken en verhuizen naar een nieuwe plek. Een ware zielsverhuizing *vindt plaats. En dan 'ziel' in de oudtestamentische zin van het woord:* nefesh, *de mens in heel zijn wezen. Want als een mens van de ene naar de andere plek verhuist, dooraademt dat alle facetten van het leven (*nafas *= adem, in het Indonesisch). De gehele samenleving verandert mee van identiteit. Als een overheid of wie dan ook hier geen rekening mee houdt, kan dat zelfs levens kosten.*

— Henriëtte Nieuwenhuis is predikant, in dienst van Kerk in Actie werkzaam als diaconaal toerustingswerker op het synodekantoor van de GKSBS, de christelijke kerk van Zuid-Sumatra in Indonesië. *www.kerkinactie.nl/blognieuwenhuis*

Het gaat niet alleen over 'de ander'

Wereldraad komt op voor migranten in de marge

De Wereldraad van Kerken agendeert migratie niet zonder reden op de komende assemblee in Busan dit jaar. In westerse kerken is een perspectiefwisseling nodig, een leren denken en handelen vanuit het perspectief van de nieuwkomers. Wie in de marge gedrongen is, weet immers wat hoop van leven geeft en wat dat uitdooft.

Migratie en de impact daarvan op kerken staan hoog op de agenda van de Wereldraad van Kerken. Zowel diaconale als missionaire afdelingen van deze raad houden zich daar mee bezig. Dat geldt ook voor het *Global Ecumenical Network on Migration* (GEM), dat door de Wereldraad ondersteund wordt. Een theologische nota over migratie, 'The Other is My Neighbour', wordt op dit moment door de raad afgerond.[1]

In het debat over migratie klinken verschillende en soms tegengestelde stemmen. Het diaconale wereldraadprogramma *Just and Inclusive Communities* legt een sterk accent op de strijd tegen maatschappelijk onrecht en uitsluitingsmechanismen. De missionaire afdeling (*Commission on World Mission and Evangelism*, CWME) daarentegen zet in op getuigenis en dienst samen mét gemarginaliseerde migranten en op de vorming van multiculturele gemeenten als pleisterplaatsen. CWME duidt deze plaatsen aan als plekken waar migranten identiteit en heelheid van het bestaan kunnen hervinden en waar zending door de marge kan plaatsvinden.[2]

Urgentiebesef en kennis van migratie zijn in westerse kerken zo vaak afwezig

Wat zijn de gevoelige kwesties als het gaat over migratie? De gevoeligste kwestie is misschien wel dat in westerse kerken kennis van migratie zo vaak afwezig is en dat een urgentiebesef ontbreekt. Daarom eerst wat cijfers.

Migratie in cijfers

Meer dan 215 miljoen mensen wonen niet in het land waar zij geboren zijn. Dat is ongeveer drie procent van de wereldbevol-

king. Ongeveer negentig procent van alle migranten betreft arbeidsmigranten en hun gezinnen.[3] Daarvan werken 96 miljoen mensen in de 'ontwikkelde' landen. Een deel van de migranten verlaat uit vrije wil het geboorteland. Maar dat is lang niet bij iedereen het geval. In veel gevallen zijn migranten uit hun huis gezet, vluchten ze voor oorlog en geweld, voor extreme armoede of politieke instabiliteit, of vanwege schendingen van mensenrechten. Onvrijwillig (*forced migration*) verlieten 15 miljoen vluchtelingen en verhandelde mensen hun geboortestreek.[4]
Naast de 215 miljoen migranten zijn er 12 miljoen statenloze mensen en 26 miljoen mensen die in eigen land huis en haard moesten verlaten (*internally displaced persons*). Als gevolg van klimaatverandering en natuurrampen zijn 20 miljoen mensen ontworteld geraakt. Dan zijn er vervolgens circa 900.000 asielzoekers, waarvan velen worden vastgehouden in detentiecentra en wachten op de afhandeling van hun aanvraag.

Sinds 2000 vonden 15.656 migranten de dood bij pogingen het fort Europa binnen te komen

Nog twee dingen moeten we in dit verband noemen. Ten eerste dat migratie een belangrijke economische kant heeft. Arbeidsmigranten sturen veel geld naar hun families in de landen van herkomst. Grote arbeidsexporterende landen als India en de Filippijnen willen niet meer zonder deze inkomsten. De World Bank schatte dat door arbeidsmigranten in 2010 de som van 440 miljard dollar werd overgemaakt. Daarvan ging 325 miljard dollar naar 'ontwikkelingslanden'.[5]
Ten tweede is migratie een levensbedreigende zaak. Tijdens de laatste bijeenkomst van de *Global Ecumenical Network on Migration* GEM (november 2012) rapporteerde Doris Peschke, coördinator van de in 1964 opgerichte *Churches' Commission for Migrants in Europe*, dat sinds het jaar 2000 het schokkende aantal van 15.656 migranten aan de grenzen van ons continent de dood vond bij hun pogingen het fort Europa binnen te komen.[6] Daarom stelde de Europese Raad van Kerken (CEC) in 2009 een jaarlijkse herdenking van deze doden in. Slechts weinigen in onze kerken zijn op de hoogte van deze cijfers en de jaarlijkse dag van voorbede.

Migratie: recht of vloek?

Terug naar de gevoelige kwesties. Kerken in Europa leggen sterk de nadruk op de rechten van migranten, het onrecht van illegaliteit en van het sluiten van grenzen. De migrant zou vrij moeten zijn om zich elders te vestigen. Niemand vertrekt zomaar uit zijn of haar geboorteland. Economische migratie is geen kwestie van verwerpelijke fortuinzoekers die uit zijn op een deel van 'onze' zoete koek. Kerken leggen het accent op het recht van mensen om zich een goed bestaan te verwerven en de plicht van de economisch sterken om hun rijkdom te delen. Zij wijzen met nadruk op bijbelse verhalen over migratie en brengen de bijbelse ethische richtlijnen steeds weer onder de aandacht. Niet alleen Abraham

Afrikaanse bootvluchtelingen steken af voor de overtocht van Marokko naar de Canarische Eilanden, 2007

was een migrant, maar ook Jezus zelf (voor hem was geen plaats in de herberg, en zijn ouders vluchtten met hem naar Egypte). Christenen omschreven zich als mensen van de weg, als bijwoners en vreemdelingen die zich voegden bij *paroikia*, de parochie als tijdelijke pleisterplaats van de gelovigen in diaspora. Migratie als recht. Lang niet iedereen is het echter met deze positieve *rights approach* eens. In het Zuiden wordt dit niet zelden gezien als een eurocentrisch perspectief. Europeanen moeten zich verhouden tot de immigratiestroom en zoeken naar een positieve duiding van migratie. Vanuit arbeidsexporterende landen wordt echter aandacht gevraagd voor de vloek die migratie met zich mee brengt. Zo vindt vanuit de Filippijnen een enorme, en grotendeels vrijwillige, arbeidsexport plaats. De Nationale Raad van Kerken van de Filippijnen (NCCP) wijst er echter steeds opnieuw op dat deze emigratie zulke vormen aanneemt, dat talloze families verscheurd raken. Een moeder vertrekt als huishoudelijke hulp naar Hong Kong en laat kinderen over aan de zorg van een zus. Een zoon vertrekt als bouwvakker naar Dubai en laat de ouders achter. De NCCP waarschuwt met klem tegen een bijbels-theologisch discours dat migratie positief duidt. Het zou het vertrek slechts bevorderen, terwijl de raad de overheid oproept om een einde te maken aan de arbeidsexport. Voor de overheid is dat echter geen optie, want de revenuen uit het buitenland zijn te belangrijk voor de economie.

Wij en de ander

Een steeds weerkerende discussie is het spreken over de 'ander', de migrant. Het blijkt uiterst moeizaam, ook in ons Nederlandse taalgebruik, om de wij-zij-tegenstelling te doorbreken. 'Zij' blijven toch vooral degenen die zich legaal of illegaal in onze landen gevestigd hebben. Ook binnen de kerken blijkt het reacties op te roepen als de 'ander' onze diensten bezoekt of toegang zoekt tot onze theologische opleidingen. De migrant merkt te worden bekeken, te worden doorverwezen naar een migrantenkerk of het advies te krijgen eerst Nederlands te gaan leren. En dan gaat het nog over uiterst milde vormen van wij-zij-denken. Integratie vergt inzet van de ander, vinden we. In principe is dat waar, maar 'wij' reageren gevoelig als 'zij' zeggen dat integratie ook vergt dat 'wij' (meer) ruimte moeten scheppen voor de ander. Dergelijke *othering* is een pijnlijke kwestie, omdat 'wij' menen rationele argumenten te gebruiken en dat 'zij' toch niet aan de geldende normen van onze Nederlandse identiteit voldoen. Migratie en de bedreiging van onze identiteit liggen voor velen dicht bij elkaar.

We weten 'hoe het heurt' in onze kerken, en laten de ander daarin niet toe

Ook in onze kerken zijn we tot wederzijdse integratie en transformatie lang niet altijd bereid. We weten 'hoe het heurt' in onze gemeenten, opleidingen en beheer van ons bezit, en laten de ander daarin niet toe.

Niemand vertrekt zomaar uit zijn of haar geboorteland. Filippijnse housemaids *op hun vrije zondag in Hong Kong.*

Het gevolg is segregatie. Het gebruik van dat woord roept soms heftige reacties op, want als Nederlanders hebben we ons toch op grootse wijze ingezet om de apartheid te bestrijden. Maar toch hebben we in toenemende mate te maken met segregatie. 'Wij' en 'zij' vormen, juist op zondagochtend, totaal gescheiden werelden. Anders dan in traditionele immigratielanden als de Verenigde Staten en Australië, kennen we in Nederland nauwelijks internationale gemeenten. Mono-etnische gemeenten zijn er echter te over. Hoewel twintig procent van onze bevolking van oorsprong niet afkomstig is uit Nederland, is de Protestantse Kerk in Nederland een witte kerk gebleven. Predikanten met een 'an-

dere' huidskleur zijn in haar gelederen nauwelijks te vinden. En hoewel de rooms-katholieke parochies veel migranten herbergen, is er nog geen Kongolese bisschop benoemd. Het wij-zij-denken overstijgen vergt ruimte maken voor de ander. Dat vergt delen van macht en invloed. En dat valt niet mee.

Werken aan oplossingen

Kerken zijn niet de enigen die worstelen met de effecten van migratie en daarop een antwoord willen formuleren. Ook overheden en internationale organisaties zoals de Verenigde Naties hebben migratie bovenaan de agenda staan. Kerken werken daarom samen met anderen en brengen het perspectief van migranten in. De lokale verankering van kerken is daarbij een grote meerwaarde. Naast lokale opvang van asielzoekers zijn kerken ook betrokken bij regionale netwerkvorming, bijvoorbeeld in de Golfregio. Kerken maken middelen vrij om bewustwording van migratie te bevorderen. Belangrijk daarbij is dat migranten zichzelf organiseren. Niet alleen het Nederlandse platform voor migrantenkerken SKIN is daarvan een voorbeeld, maar eveneens opleidingen van en door migranten, zoals *Queen's Foundation* in Birmingham en de *Amsterdam Bible Academy*.
De Wereldraad van Kerken agendeert migratie niet zonder reden op de komende assemblee in Busan dit jaar. De raad wil aandacht vragen voor deze urgente thematiek en aandringen op het formuleren van een oecumenische respons. Want veel meer dan wat nu gebeurt is nodig. In westerse kerken is een perspectiefwisseling nodig, een leren denken en handelen vanuit het perspectief van de nieuwkomers. Willen we in onze kerken en organisaties werkelijk ruimte maken voor nieuwkomers, voor hun perspectief op het leven in en vanuit de marge, dan zullen we bereid moeten zijn migranten een belangrijke rol in de vormgeving van onze zending toe te vertrouwen. Wie in de marge gedrongen is, weet immers wat hoop van leven geeft en wat dat uitdooft.
Wat we vroeger in het zendingswerk als uitgangspunt namen, horen we ook in de eigen context serieus te nemen: inculturatie en integratie vergen bereidheid om te veranderen. Dat gaat niet alleen over de ander, maar evenzeer over onszelf.

Noten

1 De schrijver van dit artikel is mede-auteur van deze WCC-nota.
2 Zie hiervoor ook de nieuwe WCC-zendingsnota 'Together Towards Life'.
3 *International Labour Migration: A Rights Based Approach*, 2010. International Labour Organization: Geneva, 4.
4 *Global Trends 2011*. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR): Geneva, 2-5.
5 *World Bank's Migration and Remittances Factbook 2011*, http://go.worldbank.org/QGUCPJTOR0.
6 'Day of intercession in memory of those who have died at the borders of the EU'; www.ccme.be.

— Gert Noort is directeur van de Nederlandse Zendingsraad.

‘Onderweg naar ons ware thuisland’

Mor Polycarpus, Syrisch-orthodox aartsbisschop in Nederland

‘Als er gastvrijheid is tussen mensen, volken, groepen, gemeenschappen, kerken, religies, kunnen we ruimte maken om onze zegeningen met elkaar uit te wisselen. Daarmee creëren we een gezonde gemeenschap waarin God ons echt kan leiden en zegenen.’ Deze uitspraak is typerend voor de geloofshouding van Mor Polycarpus Augin Aydin, aartsbisschop van de Syrisch-Orthodoxe Kerk in Nederland.

Pelgrims in Nederland

Aartsbisschop Mor Polycarpus is de religieuze leider van de Syrisch-Orthodoxe Kerk in Nederland. De Syrisch-orthodoxe gemeenschap in Nederland telt ongeveer twintigduizend leden. Zij wonen voornamelijk in de regio’s Twente en Amsterdam. Het grootste deel van de gemeenschap bestaat uit vluchtelingen afkomstig uit (het zuidoosten van) Turkije, Israël, Libanon, Syrië en Irak. Met name oorlog en verdrukking, maar ook economische instabiliteit zijn voor hen redenen geweest om te emigreren. Deze migratie wordt door Mor Polycarpus in christelijk perspectief gezet.

‘Wanneer er vervolging, oorlog of armoede is, zoeken mensen een andere plaats om te wonen. Dat is niet vreemd. Bovendien denk ik dat christenen de hele wereld als hun thuisland mogen zien, omdat we pelgrims zijn in deze wereld. Tegelijkertijd is de wereld ook een vreemd land, omdat we in Christus burgers zijn van de Hemel. Op aarde zijn we slechts pelgrims onderweg naar ons ware thuisland bij God.’

De Syrisch-orthodoxe christenen zijn erg goed geïntegreerd in Nederland. Bijna alle leden hebben inmiddels de Nederlandse nationaliteit verkregen en beschouwen het Koninkrijk der Nederlanden als hun nieuwe thuisland. Een sprekend voorbeeld hiervan is het portret van koningin Beatrix dat een prominente plaats inneemt aan een van de muren van het klooster in Glane. Mor Polycarpus is blij met Nederland als nieuw thuisland voor zijn gemeenschap.

‘Nederland is voor Syrisch-orthodoxe christenen een goed land om in te leven, omdat we de vrijheid hebben om in vrede en harmonie te leven in ons geloof. Het is een mooi land: open en gastvrij, liberaal in vele opzichten en

over het algemeen tolerant. Ook namens de Syrisch-orthodoxe gemeenschap mag ik zeggen dat men erg dankbaar is dat Nederland zijn hart heeft geopend en hen heeft verwelkomd. Zij zijn blij om deel uit te maken van de Nederlandse maatschappij.'

De Syrisch-orthodoxe christenen hebben in West-Europese landen vrijheid verkregen. Zij zijn in staat om hun geloof te praktiseren en kunnen hun eigen taal spreken, ze mogen scholen en theologische instellingen vestigen en zelfs kerken bouwen. Iets wat bijvoorbeeld in Tur 'Abdin, het hart van de Syrisch-orthodoxe cultuur in Zuidoost-Turkije, niet mogelijk was omdat Syrisch-orthodoxe christenen in Turkije geen officiële minderheidsstatus hebben.
Een uitdaging voor de gemeenschap in Nederland ligt volgens Mor Polycarpus in het

Levensloop van Mor Polycarpus

Op 41-jarige leeftijd is Mor Polycarpus Augin Aydin al ruim vijf jaar aartsbisschop van de Syrisch-Orthodoxe Kerk in Nederland. Edip Aydin werd in 1971 geboren in Gündükşükrü, een plaatsje in het zuidoosten van Turkije. Migratie is onderdeel van zijn leven geworden. Na zijn middelbare school verliet hij zijn geboorteland Turkije om te gaan wonen en studeren in Engeland, waar hij een bachelor Theologie haalde aan het Heythorp College van de Universiteit van Londen en een master in Syrische studies aan het Oriental Institute van de Universiteit van Oxford. Daarna ging hij naar de Verenigde Staten van Amerika voor een masteropleiding in de Godgeleerdheid aan het St. Vladimir's Orthodox Theological Seminary in Chestwood, New York. Mor Polycarpus studeerde ook nog enkele maanden in Zwitserland en in Oostenrijk. In 2011 promoveerde hij aan het Princeton Theological Seminary bij professor Kathleen McVey.
Na zijn middelbareschooltijd werd Edip Aydin gewijd tot subdiaken van de kerk. Op 7 oktober 2001 werd hij gewijd tot monnik en bij die gelegenheid nam hij de naam Augin aan. Een jaar later, op 4 augustus 2002, ontving hij de priesterwijding. In 2007 werd Augin Aydin naar Nederland geroepen om op 15 april van dat jaar tot aartsbisschop van Nederland te worden gewijd, waarbij hij de naam Polycarpus aannam.

Mor Polycarpus met zijn promotor Kathleen McVey, Princeton University, 2011

behoud van de eigen taal, Turoyo.
Sinds een aantal jaar is het in Nederland namelijk niet meer toegestaan om kinderen op basisscholen onderwijs te geven in hun niet-Nederlandse moedertaal. Dit hiaat wordt deels gecompenseerd door middel van cursussen die in het St. Ephrem de Syriër-kloos-ter in Glane worden aangeboden. Volgens Mor Polycarpus is het voor iedereen belangrijk dat kinderen hun moedertaal leren.

> *'De moedertaal is iets natuurlijks waarmee men zich identificeert en waarmee men zijn diepste emoties kan uiten. Wie zijn moedertaal goed kent, staat gezonder en harmonieuzer in zijn omgeving. Op die manier kan het onderwijs ook bijdragen aan het welzijn van de Nederlandse maatschappij.'*

Inspiratie en leiding

Mor Polycarpus' liefde voor God en voor de kerk is al vroeg en op een natuurlijke manier ontstaan. Zijn ouders hadden een intense, oprechte en ongecompliceerde geloofsovertuiging die zij aan hun kinderen doorgaven. Zij stimuleerden hem als kind al om te studeren en zich in te zetten voor de kerk. Toen hij in het Mor Gabriel-kloos-ter (bij Midyat in Turkije) met het monastieke leven in aanraking kwam, maakte dit grote indruk op hem. Dit inspireerde hem om ook zijn leven in dienst van God te stellen. Ook tijdens zijn verdere studie verbleef Mor Polycarpus in meerdere landen bij monniken van verschillende kloosterorden van diverse kerken. Zo leerde hij Engels bij de Anglicaanse Benedictijner gemeen-

Ingang van het St Ephremklooster in het Twentse Glane

schap van Alton Abbey in Hampshire, verbleef hij in Londen bij de Carmelite Fathers en bracht hij zijn tijd in Oxford door bij de Jezuïetencommunauteit in Campion Hall.

> *'Hoewel we ver van huis waren voelde de manier waarop de monniken ons ontvingen als de liefde van een vader en een moeder. Hun toewijding in liturgie en gebed inspireerde mij.'*

Mor Polycarpus heeft er nooit naar gestreefd om in Engeland te studeren of een hoge positie binnen de kerk te verkrijgen. Hij beschrijft deze gebeurtenissen in zijn leven als mogelijkheden die zich onder leiding van God hebben voorgedaan.

> *'Voordat ik naar Engeland ging, ben ik samen met een studiegenoot in Egypte geweest om daar te studeren aan het Koptisch seminarium. Omdat deze universiteit niet werd erkend door de Egyptische regering, kregen we geen studievisum en moesten we na precies veertig dagen en nachten terug naar het Mor Gabrielklooster, waar zich later de gelegenheid voordeed om naar het meer prestigieuze Engeland te gaan. God opende een andere deur voor mij.'*

Een ander voorbeeld is zijn komst naar Nederland. Hoewel hij hoopte na zijn studie in de Verenigde Staten naar Tur 'Abdin te gaan om aldaar te onderwijzen en terug te geven wat hij had ontvangen, werd hij door de kerk geroepen om naar Nederland te komen.

'Ik geloof dat de Heilige Geest het zo heeft geleid. Ik heb me slechts proberen open te stellen voor Gods Geest en ben op een natuurlijke manier meegegaan in de mogelijkheden en omstandigheden die er waren.'

Missie

Bij missie wordt vaak gedacht aan de opdracht om ongelovigen bij God te brengen. Mor Polycarpus blijkt kritisch te staan ten opzichte van sommige manieren waarop er in kerken wereldwijd gehoor wordt gegeven aan deze missie.

'Als je kijkt naar missionaire bekeringen in het Midden-Oosten, dan zien we dat vooral christelijke gezinnen 'bekeerd' worden tot een westerse denominatie. Op die manier wordt de gevestigde kerk in die gebieden verzwakt ten gunste van een denominatie die totaal niet aansluit bij de belevingswereld van de niet-christelijke naasten in die gebieden. Het zou beter zijn als we de verschillende denominaties in de christelijke traditie niet zien als rivalen, maar meer denken in eenheid. We zouden elkaar moeten complementeren, moeten aanvullen, dat zou beter zijn.'

Volgens Mor Polycarpus is het beter om naar onszelf te kijken in plaats van dat we elkaar proberen te bekeren. De woorden van St. Isaac, een mysticus uit de zevende eeuw, die zegt dat het beter is jezelf te bekeren dan duizend heidenen, zijn voor hem een aanwijzing hiervoor.

'Als we ruimte maken voor de Heilige Geest zodat hij een rol kan spelen in ons leven, zullen mensen op een natuurlijke manier aan ons zien dat we het evangelie verkondigen. Wanneer zij ons hiernaar komen vragen, moeten we hier klaar voor zijn en bereid zijn om te antwoorden.'

Het dienen van de gemeenschap in Nederland ziet Mor Polycarpus als zijn persoonlijke missie. Het vrije Europa heeft als paradoxale bijwerking dat mensen minder naar hun geloof leven of dit uitdragen. In tijden van crisis hebben mensen hun geloof meer nodig. Waar mensen in vervolging werden gedwongen vol te houden en te volharden in het geloof, heeft men hier zo veel vrijheid en relatief weinig zorgen dat het geloof minder belangrijk dreigt te worden.

'Ik wil voor mijn gemeenschap hier een pastorale steun zijn. Ik wil het geloof van de vaders in Christus proclameren en de mensen helpen om te leven in de Europese context. Hiervoor zijn we als kerk ook bezig met een vertalingsproces om de Syrisch-orthodoxe traditie passend te maken voor de Europese context. Zodat dit geloof en deze cultuur niet alleen onze nieuwe generaties zullen dienen, maar iedereen in Nederland die geïnteresseerd is.'

Dit portret is geschreven naar aanleiding van een gesprek met Mor Polycarpus Augin Aydin en op basis van zijn biografische gegevens, afgedrukt in de liturgie van zijn installatie als aartsbisschop op zondag 29 april 2007.

— Harm Prins is masterstudent Theologie / Predikant - Geestelijk verzorger aan de Protestantse Theologische Universiteit in Groningen.

Zonder migratie geen missie

Westerse kerk verloor zwervend karakter

> Ik houd van het Nederlandse woord 'zending', omdat het onmiddellijk aangeeft dat het gaat over 'gaan'. 'Gaan' heeft alles met migratie te maken. In Mattheüs 28:18-20 beveelt Jezus zijn discipelen om te gaan en discipelen te maken van alle volken. Het bevel om te gaan zie ik als een bevel om te migreren.

God begon zijn missie in de wereld met de roeping van Abraham. God riep Abraham om te migreren. Het boek Genesis vertelt dat hij werd geroepen uit zijn land, uit zijn familie, uit het huishouden van zijn vader om te gaan naar een ander land. God beloofde hem tot een groot volk te maken, hem te zegenen en zijn naam groot te maken, en dat in hem alle volken van de aarde gezegend zouden worden. Gods missie begon dus met een oproep om te migreren. Om alle volken op aarde te zegenen, moet de missie van God met migratie gepaard gaan.
Als vervulling van Gods plan migreerde onze Heer Jezus Christus van de hemel naar de aarde met zijn missie voor de hele wereld. In de incarnatie bevestigde God nadrukkelijk dat zijn zending in de wereld niet zonder migratie kan. Het Nieuwe Testament vertelt dat Jezus, gezalfd met de Heilige Geest en kracht, al goed doende *rond ging* en genas wie ziek was of bezeten door de duivel, want God was met hem (Handelingen 10:38).
Jezus gaf zijn volgelingen de opdracht om hetzelfde te doen. Hij beval hen om te verhuizen en te getuigen van hem in Jeruzalem, in heel Judea en Samaria en tot aan de einden van de aarde (Handelingen 1:8). Zonder migratie zou het voor hen onmogelijk zijn om het goede nieuws naar de einden van de aarde te brengen.

Misverstaan

In het Oude Testament horen we telkens weer over het misverstaan van Gods mandaat en missie in de wereld. De profeet Jona is een sprekend voorbeeld. Hij moest migreren om het goede nieuws bij de mensen van Nineve te brengen. Maar Jona begreep Gods liefde en zorg voor de wereld niet. Net als Jona zag het volk Israël niet dat het gaat om 'gaan en vertellen'; in plaats daarvan beperkte het de missie tot 'komen en zien'. Mensen moesten maar naar Jeruzalem komen om het goede

nieuws te horen en de God van Israël en zijn wonderen te ervaren.
Datzelfde probleem zie ik in de Nederlandse kerken. Ze beseffen niet dat het hun opdracht is om te gaan en het evangelie te vertellen in hun eigen gemeenschap. Ze vertrouwen voor hun voortbestaan nog steeds op biologische aanwas. De enige manier waarop ze 'uitgaan' is door zendelingen te sturen naar andere landen. Overigens heb ik veel Nederlandse kerken in de afgelopen vijftien jaar sterk zien veranderen. Ze zijn gaan beseffen dat Nederland een zendingsland is. Ze hebben een begin gemaakt met evangelisatie in hun gemeenschappen. Kerken komen samen voor missionaire activiteiten en jongeren raken betrokken bij zending. Dat vind ik een verandering in de goede richting.

Tegen wil en dank

Daniël en de andere ballingen werden door God in vreemde landen geplaatst om zijn naam bekend te maken in de niet-joodse culturen. Ze werden gedwongen te verhuizen, maar toch was het resultaat dat die culturen bekend raakten met de grote God van Israël. Deze migratie heeft wel iets van de onvrijwillige trek van christelijke migranten van het Zuiden naar het Noorden in de afgelopen dertig jaar.
Ook de discipelen werden onvrijwillige migranten. Ze hadden de opdracht om te gaan, maar bleven in Jeruzalem. Ze begonnen zich daar op hun gemak te voelen, omdat de Heer hun aantal daar vermeerderde. Het leek alsof ze het bevel om te migreren vergeten waren. God stond een vervolging toe om hen te verspreiden.
Dit is een belangrijk element in de huidige migratie van zuid naar noord: veel immigrantenchristenen trokken naar het Noorden vanwege politieke en economische vervolging in hun thuislanden. In mijn thuisland Nigeria bijvoorbeeld blijft de rijkdom in de handen van een kleine groep machthebbers, die deze rijkdom gebruikt om de armen te onderdrukken in plaats van om te delen en te zegenen. En dat terwijl Nigeria ruim voldoende natuurlijke rijkdom heeft, genoeg voor heel West-Afrika zelfs. Door het misbruik lijden echter veel mensen. Ik zie dat als een vorm van vervolging. Deze mensen hebben vaak geen andere uitweg dan te migreren.

Anonieme zendelingen

De moeilijke situatie in Jeruzalem werd de oorzaak van de massale migratie van volgelingen van Jezus naar Judea, Samaria en andere delen van de wereld. Waar ze ook heen gingen, ze namen hun geloof en hun getuigenis mee. We moeten niet over het hoofd zien dat het evangelie voor het eerst naar de stad Antiochië kwam door een naamloze migrerende vluchteling (Handelingen 11:19-20). De apostel Paulus was een vooraanstaand figuur in de verspreiding van Gods missie in de niet-joodse cultuur. Gods missie door hem begon toen hij op weg was om zijn eigen missie in Damascus te vervullen. Maar hij was al op weg in dienst van Gods missie, zonder dat te beseffen – een significant punt voor de huidige missie van zuid naar noord. Veel christelijke migranten kwamen naar het Noorden zonder dat ze de intentie hadden om als zendeling te komen.
Migratie heeft altijd een centrale plaats in de christelijke zending gehad. Waar ik in de

zendingsgeschiedenis nog het meest versteld van sta, is het belang van de gewone christelijke migrant. Mensen raakten zelden onder de indruk van de kerk als instituut, maar wel van het voorbeeldige leven van gewone, migrerende christenen. Het gedrag van gewone christenen heeft daarom altijd een onmiskenbare missionaire dimensie gehad. De geschiedenis bewijst dat het gedrag van gewone gelovigen een factor is geweest in het overreden van mensen om in Christus te geloven. Dat is vandaag nog steeds het geval.

Superioriteitsgevoel

Toen de kerk de hellenistische cultuur begon te doordringen, verloor de zending haar impuls. De kerk werd een goed georganiseerd instituut, meer gericht op perfectionisme dan op zending. Christelijke denkers, die het geloof verdedigden tegenover de Griekse filosofen in die tijd, werden apologeten met dezelfde scholastische capaciteiten als de filosofen. Ze maakten zich de hellenistische superioriteitsgevoelens eigen. Het christelijke geloof werd een cultuur die begon neer te zien op niet-christelijke, onverlichte, heidense culturen. Het werd de genadeklap voor het zwervend karakter van de christelijke zending.

Dat zwervende karakter kwam echter opnieuw naar boven in de monastieke beweging. Hoewel het christendom zich had ingegraven als het geloof van West-Europa, brachten de zwervende en reizende monniken het goede nieuws de niet-christelijke wereld in en bouwden daar nieuwe gemeenschappen op.

Pas vele jaren na de Reformatie namen de protestantse kerken hun missionaire verantwoordelijkheid. Met name de eeuw tussen 1815 en 1914 was een tijd van opmerkelijke massamigratie, gedreven door westerse expansiedrang. ‘Het is geen historisch toeval dat de grootste christelijke missionaire expansie ooit samenviel met misschien wel de opmerkelijkste migratie in de menselijke geschiedenis’, schrijft de Sierra Leonese theoloog Jehu Hanciles.[1] Wij uit het Zuiden zijn dankbaar dat God christenen uit het Westen met hun pas gevonden geloof naar ons toegestuurd heeft, ook al ging dat gepaard met kolonisatie.

De westerse kerk heeft nog steeds iets van dat institutionalisme en dat superioriteitsgevoel van de hellenistische periode. Maar het wordt steeds meer een beweging. Dat juich ik toe. De kerk moet zich meer naar buiten richten, een missionaire focus in plaats van een doctrinaire focus hebben. De Heilige Geest is een missionaire Geest.

Van zuid naar noord

In de laatste vijftig jaar is de zendingsactiviteit vanuit het Westen naar het Zuiden substantieel afgenomen. Het zwaartepunt van het christelijke geloof is weer verschoven, nadat het Westen bezweken is onder de kracht van de Verlichting. Een grote omkeer van de zendingsbeweging is nu al het evidente resultaat van de massamigratie van christenen uit het Zuiden naar het Noorden. De zending van het Zuiden naar het Noorden is totaal anders dan die van het Noorden naar het Zuiden. Westerse zendelingen die de Atlantische oceaan overstaken en naar het Zuiden reisden, werden door hun plaatselijke kerken of hun zendingsorganisaties gestuurd. Ze waren vaak goed voorbe-

Moses Alagbe groeide op in Nigeria. In de jaren tachtig studeerde hij landbouwkunde in India. Daarna keerde hij terug naar Nigeria en werd onderwijzer op een middelbare school. Een op pijnlijke wijze afgebroken verloving deed hem besluiten om Nigeria te verlaten. Via Bulgarije, Turkije en Griekenland kwam hij in 1991 aan in Amsterdam. Hij studeerde aan het Tyndale Theological Seminary en werd voorganger van het Maranatha Community Transformation Center in Amsterdam Zuid-Oost, een christelijke gemeenschap die zich op allerlei manieren inzet voor de wijk. Hij specialiseerde zich aan de Bakke Graduate University in 'transformational leadership'. Naast zijn werk als voorganger zet hij zich in voor de Amsterdam Bible Academy, een avond- en weekendschool voor theologisch onderwijs. Hij maakt zich inmiddels ook sterk voor christelijk onderwijs in Nigeria. Het onderwijsprogramma dat hij leidt, beoogt verspreiding van christelijke waarden in de Nigeriaanse samenleving. Inmiddels wordt de eerste school in dit programma gebouwd.

reid en hadden als doelstelling om het goede nieuws naar de verafgelegen delen van de wereld te brengen. Een hoog percentage migranten uit het Zuiden zag zich echter om diverse redenen genoodzaakt naar het Westen te vluchten. Velen kwamen als economische vluchtelingen, anderen kwamen om politieke redenen, vergelijkbaar met de vroege kerk zoals die in het boek Handelingen wordt beschreven. Anderen kwamen als studenten. Een groot aantal immigranten werd pas christen na aankomst in het Westen en begon pas toen als christelijke migrant te delen in de missie van God daar. De geschiedenis leert ons hoe dan ook dat missie en migratie bij elkaar horen. Is het niet vanzelfsprekend dat de toekomst van het christendom daarom ook bepaald zal worden door globalisering en migratie? Het is echter de vraag of de christelijke migranten de bevolking van het land waar zij naar toe gekomen zijn, kunnen bereiken. Is in dat licht samenwerking tussen migrantenchristenen en inheemse christenen voor de verkondiging van het evangelie niet geboden?

Noot

1 J.J. Hanciles, 'Migration and Mission: Some Implications for the Twenty-first-Century Church', *International Bulletin of Missionary Research* 27/4, 2003, 149.

— Moses Alagbe is voorganger van het Maranatha Community Transformation Center in Amsterdam en geeft leiding aan de Amsterdam Bible Academy.

Transparant

Woestijnrood, maangrijs, tropengroen, oceaanblauw, sneeuwbergenwit, koraalrood, Alpentaupe, Provencepaars, junglegeel en Afrikaansgoud. Alleen al het lezen van de namen op de potjes nagellak in de parfumerie doen me dromen. Hoe zou het zijn om te leven in de woestijn? Ik zou iedere dag kunnen genieten van een stralende zon, mijn huid zou mooi gebruind zijn en ik zou weten hoe vers cactussap smaakt, maar ik zou bang zijn van de schorpioenen, en ook van het zand in mijn haren zou ik niet zo'n fan zijn. Hoe zou het dan zijn om te leven in de tropen? Ik zou kunnen douchen onder een waterval en een strooien rokje zou standaard deel uitmaken van mijn garderobe, maar ik zou schrik hebben van die vieze spinnen en aan zoveel regen heb ik nu ook niet echt nood. Misschien zouden de Alpen iets voor mij zijn? Een warme chocomelk of een après-ski smaakt altijd, maar die bevroren tenen … Het is niet evident om een plaats te kiezen waar het beter is. Bovendien, als ik zou verhuizen zou ik zo ver weg zijn van mijn familie, van mijn vrienden. Met wie zou ik mijn woestijnrat aan het spit dan moeten delen? Wie zou zeggen dat mijn strooien rokje mij geweldig staat? Wie zou 's avonds in de zetel naast me komen zitten? Waarschijnlijk zou ik wel andere mensen leren kennen, misschien zelfs mijn eigen farao, Tarzan of prins in het skipak. Dan moet ik wel zijn taal leren en zijn manier van doen, maar ik heb niet zo'n talenknobbel en slingeren aan lianen is ook niet echt aan mij besteed. Maar stel dat ik zou moeten, dat ik zou moeten verhuizen …

Hier sta ik nu in de parfumerie, tussen tientallen potjes nagellak, na te denken over waar ik naartoe zou kunnen gaan, wat ik zou winnen, wat ik zou verliezen – op de rand van een existentiële crisis. Ik denk dat ik vandaag kies voor transparante nagellak.

— Dorien Veltens is doctoraal onderzoeker aan de Faculteit Theologie en Religie wetenschappen, KU Leuven. Ze werkt aan een doctoraat over 'Pastorale begeleiding met mensen met een verstandelijke beperking'.

Christen en moslim 'on the map' *in Nairobi*

Susan en Kaltuma vormen een toevallig koppel tijdens een paar intensieve dagen, maar zijn misschien wel voor hun leven bevriend geraakt. In Eastleigh, een wijk van de Keniaanse hoofdstad Nairobi, ontmoeten ze elkaar voor een *mapping project*, georganiseerd door het Centrum voor Christen-Moslim Relaties Eastleigh (CCMRE). Wat begon als een aftasten van elkaars afkomst en religie, verandert 'werkenderwijs' in een voorzichtige vertrouwensband.

Susan Olulo is een theologiestudente aan St. Paul's University in Limuru, Kenia. Susan is in het West-Keniaanse Kisumu actief lid van *God's Last Appeal Church*, een onafhankelijke Afrikaanse kerk. Kaltuma Mohammed studeert Voeding aan het Technisch College in Nairobi. Zij was gewend om in Moyale, op de grens van Kenia en Ethiopië, vaker naar de moskee te gaan dan het geval is nu ze in Eastleigh woont. Kaltuma behoort tot de Borana's en tussen Borana-moslims en Somalische moslims, van wie er hier veel naartoe gevlucht zijn, botert het niet zo erg. Kaltuma en Susan zijn allebei zo'n zevenhonderd kilometer van huis en ze ontmoeten elkaar in deze intrigerende wijk van Nairobi.

'Klein Mogadishu'

In Eastleigh is het een komen en gaan van mensen zoals zij. Niemand weet hoeveel mensen er wonen. De schattingen lopen uiteen van 70.000 tot 300.000 mensen. Veel inwoners, vooral Somaliërs, zien Eastleigh als een doorgangshaven, op weg naar een betere bestemming. Ook de bekende Somalisch-Nederlandse politica, Ayaan Hirsi Ali, streek met haar familie via Saudi-Arabië en Ethiopië in deze wijk neer, voordat zij naar Den Haag vertrok (en vandaar weer door-migreerde naar de Verenigde Staten). Net zoals deze 'ebonieten Pim Fortuyn' – zoals Ayaan destijds ook wel werd genoemd – hopen velen op een toekomst ergens anders in de wereld. Sinds kort zou dat ook weer hun eigen hoofdstad Mogadishu zelf kunnen zijn. Daar ziet de situatie er intussen, na meer dan twintig jaar burgeroorlog, weer een beetje hoopvoller uit.

Eastleigh staat bekend als 'Klein-Mogadishu', vanwege het grote aantal Somalische handelslieden en reizigers. Eastleigh is met al haar *shopping malls*, de grootste *business hub* van Oost-Afrika. Door deze bedrijvigheid en voortdurende internationale én stedelijke migratie is geen wijk van Nairobi zo multicultureel als Eastleigh. Je ziet er mensen uit alle delen van Afrika en Azië. Westerse mensen mijden Eastleigh liever en beschouwen het als een *no-go area*. Voor velen staat de wijk bekend als een plaats waar piratenbuit wordt witgewassen, waar Somaliërs de schaarse grond van de Kenianen wegkapen, en waar de aan *al-Qaida* gelieerde terreurgroep *al-Shabaab* gevaarlijk huishoudt. 'De staart van deze groep is in Somalië', zei een Keniaanse politicus onlangs, 'maar het hoofd is in Eastleigh'. Nu de strijd met deze groep in Somalië bijna lijkt gestreden, blijkt de dreiging voor Kenia steeds dichterbij te komen.

Eastleigh in kaart

In Eighth Street, Eastleigh, is het Centrum voor Christen-Moslim Relaties onder de vlag van St. Paul's University gevestigd. Hier treffen Susan en Kaltuma elkaar in november 2012 voor het eerst bij een *mapping project* waaraan meer dan dertig islamitische en christelijke studenten meedoen. Drie dagen lang brengen ze, twee aan twee, als religieus 'gemengde' stellen, de wijk in kaart.

In tijden van migratie kan ook de theologie niet om het belang van 'plaats' heen

Mapping is een nog nieuwe trend in de theologie. Toch lijkt ook de theologie, naast geschiedschrijving, geografie steeds meer serieus te nemen. In tijden van migratie en verstedelijking kan ook de godgeleerdheid niet om het belang van 'plaats' heen. Immers, geen gemeenschap bestaat zonder plaats. En zonder ruimte kan geen groep overleven. Eastleigh is een economische *hotspot*, er wordt gestreden om elke vierkante meter, het is *contested space*. Eastleigh her-

bergt bovendien vele nationaliteiten en bevolkingsgroepen.
Én Eastleigh is een religieuze plaats. Elke straat puilt uit van religieuze gebouwen, zoals Susan en Kaltuma ontdekken in het *mapping project*. Want kaarten staan, behalve voor straten en rivieren, ook voor communicatie over ideeën: *mental maps*. Je leert niet alleen de wijk beter kennen door de methode van *mapping*, maar ook de ander én jezelf.

Hoog tijd voor de praktijk van het *mappen*. Susan en Kaltuma krijgen Eighth Street toebedeeld. De overige elf straten van *Section A* zijn voor de andere 'gemengde stellen'. De workshopleider vraagt de studenten alles nauwlettend te observeren en letterlijk in kaart te brengen. Wat is markant in Eighth Street? Volgens Susan en Kaltuma is dat de *Obama-shop*, vernoemd naar de bekendste Luo-Keniaan ter wereld. Ook komen aan bod vragen als: 'Hoe zit het met de veiligheid?' en: 'Wat leer je over relaties tussen moslims en christenen in deze straat?'

Discriminatie

Susan en Kaltuma lopen een winkelcentrum in 'hun' straat binnen. Daar stellen ze via interviews vast dat zowel christenen als Borana door de Somaliërs worden gediscrimineerd. Als zij dat op de eerste dag in de grote groep rapporteren, valt deze observatie niet goed bij hun Somalisch-Keniaanse medestudenten. Een discussie tijdens de pauze tussen Susan en hen doet de gemoederen hoog oplopen. Even zijn we bang dat het project onder achterdocht bezwijken zal. Kaltuma

spreekt zich niet direct uit, maar geeft Susan gelijk: christenen en moslims discrimineren elkaar, maar hetzelfde gebeurt ook tussen moslims onderling.
Gelukkig is iedereen de volgende dag gewoon weer van de partij. De *mapping expert* uit India benoemt de spanningen deskundig: niet alle inwoners van Eastleigh zijn Somalische moslims, niet alle studenten van St. Paul's zijn christen. En op hun beurt zijn niet alle Borana moslim, ook de adjunct-directeur van St. Paul's University is een Borana! Dé moslim, dé christen bestaat niet.
In dat besef gaan ook Susan en Kaltuma verder aan de slag. De straat met haar moskeeën en *madrassahs* (koranscholen) wordt in beeld gebracht, evenals natuurlijk het Eastleigh Fellowship Center, waar het Centrum voor Christen-Moslim Relaties Eastleigh inwoont. Terloops melden Kaltuma en Susan de stank van het open riool en afval, en de vele gaten in de 'weg'. De Keniaanse overheid bekommert zich niet om de infrastructuur van Eastleigh.

Imam Ashafa en dominee James

Het *mapping project* blijkt een succes. Ook Kaltuma en Susan overhandigen elkaar na drie dagen intensief samenwerken het Certificaat. Het getuigschrift verklaart dat zij behalve de theorie, de analyse en het ontwerpen van de *maps*, ook praktische ervaring hebben opgedaan in het werken aan relaties tussen christenen en moslims. Voor mensen die verder willen gaan met deze interreligieuze relatieopbouw, is daartoe al de volgende dag gelegenheid. Twee internationaal bekende gasten uit Nigeria, imam Ashafa en dominee James vereren ons Centrum met een bezoek. Susan en Kaltuma zijn erbij. Dominee James vertelt hoe hij zijn hand verloor in zijn strijd tegen de moslims in Kaduna en Jos in Nigeria, en hoe hij daarna met de imam op 'vredespad' is gegaan.

Als we dit indrukwekkende bezoek aan het Centrum gezamenlijk afsluiten met een wandeling door de wijk en een maaltijd met kamelenvlees, gebeurt het. Een student van St. Paul's belt: 'Jullie moeten meteen komen, er is een bom ontploft.' Op enkele honderden meters van de St.-Teresakerk, waar onze

auto geparkeerd staat, heeft iemand een granaat in een overvolle *matatu* (busje) gegooid: minstens tien doden, vele gewonden. Bijna niemand twijfelt eraan dat *al-Shabaab* ('de jeugd', een islamistische terroristische organisatie, actief in Somalië) erachter zit. Zo komt een bizar einde aan een betekenisvolle dag. Van onze groep komt iedereen geschokt, maar veilig, thuis.

Kaltuma rouwt

De volgende dagen zullen Kaltuma en Susan meedoen aan een '*Training of Trainers*'-seminar. Maar voor Kaltuma komt het niet van trainen onder leiding van de imam en de dominee. Ze krijgt een sms'je met de boodschap dat haar neef Ibrahim die bij haar inwoont is overleden. Kaltuma is de laatste die hem gesproken heeft, voordat hij in de bewuste *matatu* stapte. Verschillende mensen bieden Kaltuma aan haar in een taxi naar huis te begeleiden. Kaltuma vraagt of Susan met haar meegaat, terwijl zij eerder nog aan haar broers had moeten uitleggen met wie ze zo door Eighth Street 'zwierf'. Nadat imam Ashafa enkele troostende woorden tot Kaltuma heeft gericht, gaat het *mapping*-koppel terug naar Eastleigh. Susan en Kaltuma treffen een rouwende familie aan. De ouders van Ibrahim zijn al op weg naar Moyale om voorbereidingen voor de begrafenis te treffen.

Op de laatste dag van de Training stelt de groep van moslims en christenen een persverklaring op, om mee te nemen op ons bezoek aan Eastleigh en de getroffen families. Na enig wikken en wegen

vanwege de veiligheid, gaat ook Susan opnieuw mee.
In Eastleigh is alles altijd net weer even anders dan je verwacht. Samen met de dominee en de imam, politie en legerpersoneel, politici en NGO-werkers, komen we in een ware vredeskaravaan terecht. '*Nee tegen geweld, daarvoor is Kenia te mooi*', schalt het van een grote geluidswagen, en: '*De grote boosdoener is armoede*'. Van een bezoek van de hele groep aan Kaltuma's familie komt het niet meer.

'Know your neighbour'

De afgelopen dagen leerde Susan een moslima kennen, van wie ze eerst niet zo zeker was. Vandaag leert zij nog meer moslims kennen. '*Know your neighbour!*', roept iemand vanuit de karavaan. Dát is het, zegt ze: 'Ken je buurvrouw, ken je buurman'. In de bus leert ze ook een *soefi* – een islamitische mysticus – kennen, meneer Abdulaziz, die naast haar zit. Een wijze man die zijn leven lang in Eastleigh heeft gewoond. Hij rouwt om de wijk, die niets meer lijkt te hebben van de vrede van weleer. Toch lijkt deze dag-van-de-vredeskaravaan ook hem – heel even – hoop en moed te geven.

— Willem Jansen, uitgezonden door Kerk in Actie, is docent islam en religiewetenschappen aan de theologische faculteit van St. Paul's University in Limuru, Kenia.

23 MLASP
1 GNAZEG

De pijn van een immigrant

Afrikaanse migranten brengen vaak grote sociale en financiële offers om de reis naar Europa te ondernemen. Ze hopen er snel aan de slag te kunnen, zodat ze hun familie in Afrika geld kunnen sturen. De situatie in het nieuwe land blijkt echter vaak heel anders dan zij zich hadden voorgesteld. Stephen Okane uit Burkina Faso vertelt zijn verhaal.

'Je kunt je afvragen hoe een architect hier als illegale immigrant beland is. Ik ben in Nederland, omdat ik geen werk kon vinden in mijn eigen land. In Burkina Faso is werk vinden voor ten minste tachtig procent afhankelijk van wie je kent. Ik noem dat het 'mens-kent-mens'-syndroom. Het maakt niet uit hoe goed je kwalificaties zijn. Het kan gebeuren dat je een sollicitatiegesprek met goed gevolg afsluit, maar er dan achterkomt dat de baan toch aan een minder gekwalificeerd persoon wordt gegeven. Daar komt nog bij dat slechts een beperkt aantal banen beschikbaar is. Mensen worden dus op de verkeerde plaatsen ingezet. De gevolgen voor de economie zijn natuurlijk desastreus.'

Op straat

Stephen Okane, 29 jaar, behoort tot de stam van de Bobo in het Franstalige Burkina Faso. Hij is het oudste kind van zijn moeder, en het veertiende kind in een gezin van achttien kinderen. Zijn vader heeft vier vrouwen gehad; Stephens moeder is diens huidige vrouw.
Toen Okane zijn vijfjarige opleiding architectuur aan de universiteit afrondde, wist hij aan een behoorlijke baan bij een ingenieursbureau te komen. Door de economische crisis verloor het bedrijf echter klanten en er werden geen nieuwe winstgevende contracten binnengehaald.

'Mij was niet verteld dat ik een verblijfsvergunning nodig heb om hier te mogen werken'

Een reorganisatie werd ingezet, die begon met het ontslaan van de pas aangenomen medewerkers. Na een jaar en twee maanden stond Okane op straat.

Gedupeerd

'Ik wist dat het niet gemakkelijk voor mij zou zijn om nog een acceptabele baan te vinden in mijn land. Ik heb er geen belangrijke contacten, ik ken geen belangrijke politici of militairen die een goed woordje voor mij kunnen doen. Ik besloot daarom naar Europa te gaan. Ik moet voor mezelf zorgen en ook mijn jongere broers en zussen en mijn moeder financieel onderhouden. Mij werd

Spreekuur bij Stap Verder, een samenwerkingsorganisatie in Amsterdam-Zuidoost

verteld dat er in Europa voldoende werk te vinden was voor wie wilde werken, dat alles er goedkoop was en dat Nederland een van de weinige westerse landen is die tolerant zijn ten opzichte van immigranten.'
Om naar Nederland te komen had Okane een visum nodig. Omdat hij niet voldoende middelen had om dit via een tussenpersoon te regelen, reisde hij zelf af naar de hoofdstad, naar Ouagadougou. Drie weken lang was hij een vaste bezoeker van de Nederlandse ambassade. Vanwege de lange rij mensen die een visum wilden aanvragen, stond hij er dagelijks al om vier uur 's morgens en soms ging hij pas om zes uur 's avonds teleurgesteld terug naar zijn hotel. Maar ook na drie weken was hij er niet in geslaagd om een onderhoud te krijgen voor een visumaanvraag.
'Het was vreselijk. Toen het mij duidelijk werd dat ik toch een tussenpersoon nodig had om het visum te verkrijgen, moesten mijn moeder en ik offers brengen. Ik verkocht de weinige bezittingen die ik had en mijn moeder verkocht haar stukje land. Helaas ging de tussenpersoon die mijn oom van moeders zijde in dienst had genomen, er met al het geld – voor de kosten van het visum en zijn loon – er vandoor. Ik was gedupeerd. Dat nieuws kwam hard aan, vooral bij mijn moeder. Ze stortte in en bracht zelfs enkele dagen in het ziekenhuis door. Ik moest wel doorzetten.'

Verhoor op Schiphol

Uiteindelijk lukte het Okane om een visum te krijgen, bij de Franse ambassade in plaats van de Nederlandse. Omdat hij al zijn geld aan de zwendelaar had verloren, moest hij voor het vliegticket geld lenen van een privépersoon. Deze lening kon op zijn moeder verhaald worden. In juni 2012 kwam hij aan in Frankrijk, waar hij slechts een nacht doorbracht alvorens door te reizen naar zijn eindbestemming, Nederland. 'De aankomst op luchthaven Charles de Gaulle was een geweldige ervaring, op wat vertraging na en het feit dat ik een van mijn tassen kwijtraakte aan wat we in mijn land 'vliegveldratten' noemen. Het scenario op Schiphol was echter totaal anders. Op die ongelukkige dag had de marechaussee blijkbaar een tip gehad dat sommige passagiers illegale drugs bij zich hadden. Ook was men alert op een terroristische aanval op de luchthaven. De passagiers werden uitgebreid gecontroleerd en ondervraagd. Ik voelde me verward en angstig, omdat ik nooit eerder in mijn leven in zo'n spannende situatie verkeerd had. Op zeker moment leek het of ik een speciaal geval was, want ik werd wel drie uur vastgehouden door het veiligheidspersoneel en andere stafmensen die allemaal wel een vraag aan mij te stellen hadden. Een van hen vroeg mij waarom ik met een nieuw paspoort naar dit land was gekomen en waarom ik er voor koos om hier te zijn in plaats van in Frankrijk. Ik ging in die uren door een hel heen. Uiteindelijk werd ik na een intensief verhoor losgelaten.'

Voortdurende angst

Zijn verblijf in Nederland is voor Okane vooralsnog een diepe teleurstelling. 'De zeven maanden die ik hier heb doorgebracht, hebben tot nog toe alleen maar meer ellende gebracht. Ik heb zeker niet gevonden wat ik had verwacht. Ik ben hierheen gekomen om te werken, geld te verdienen en mijn familie in Afrika te ondersteunen. Ook wilde ik hier de nieuwste kennis op het gebied van architectuur opdoen en spullen aanschaffen, om in Burkina Faso mijn eigen bedrijf te kunnen starten.

'In de kerkdienst vergeet ik mijn zorgen en dans ik mijzelf naar een feestelijk gevoel'

Mij was echter van tevoren niet verteld dat ik hier een verblijfsvergunning nodig zou hebben om te mogen werken. Sinds ik hier ben aangekomen, heb ik nog geen dag gewerkt. Op dit moment kan ik niet eens voorzien in mijn eigen levensbehoeften, laat staan dat ik het geleende geld kan terugbetalen. De schuld had in november al afgelost moeten zijn.'

'Omdat ik hier illegaal verblijf, kan ik mij tot overmaat van ramp ook niet vrij bewegen. Ik leef in voortdurende angst voor de politie. Als ik de aanwezigheid van agenten bespeur, stijgt mijn bloeddruk meteen pijlsnel. Je kunt hier blijkbaar zomaar aan uniformen komen: doordat burgers soms ook militaire uniformen dragen, is het voor een Afrikaan niet gemakkelijk om te onderscheiden wie wel en wie niet bij de politie hoort.'

Stap Verder is een samenwerkingsproject van de Sociëteit Afrikaanse Missiën (SMA) en de Stichting Pastoraal Diaconaal Centrum Bijlmermeer (SPDCB). Stap Verder wil als kerkelijke organisatie een bijdrage leveren aan het welzijn van de inwoners van het stadsdeel Amsterdam Zuid-Oost, onder andere door Nederlandse lessen en taalmaatjes. Verder ondersteunt Stap Verder ouders bij de opvoeding en scholing van hun kinderen. Ook is er een kenniscentrum dat adviseert over toegang tot voorzieningen en gezondheidszorg. Stap Verder werkt samen met Dokters van de Wereld.

‘Het taalverschil is ook een probleem. Ik ben sympathie gaan voelen voor analfabeten overal ter wereld. Door de taalbarrière essentiële informatie missen en daardoor niet weten wat er gebeurt, is het ergste dat je kan overkomen. Je weet niet of het overheidsbeleid in jouw voordeel of in jouw nadeel werkt. Je leeft in een totale black-out.’

‘Familie’ in Nederland

‘Maar nog is alles niet verloren. Ik houd vast aan mijn geloof. Het woord van God is mijn troost. God is bij mij geweest. Hij kent mij bij naam en weet waar ik doorheen ga. Hij zal mij zeker redden. Mijn kerk heeft mij heel goed geholpen. Ik voel me altijd weer opgelucht als ik naar de kerk ga. In de dienst vergeet ik mijn zorgen en dans ik mijzelf naar een feestelijk gevoel. Ik bid om een goddelijke ingreep. Soms ontvang ik hulp vanuit de gemeente; geestelijk, financieel en materieel. De kerk geeft soms financiële steun aan leden die geen werk hebben. De predikant en de

‘Stap Verder is voor mij als familie, ze helpen mij.’

leden bellen mij om te vragen hoe het met mij gaat. De kerk is echt mijn eerste familie in Nederland.'
'Ook Stap Verder is voor mij als familie. Sinds een gemeentelid mij vertelde van deze organisatie, ben ik op diverse manieren geholpen.

'Als ik geweten had wat ik nu weet, had ik het risico van de hoge kosten niet genomen'

Ik kan nu gratis Nederlandse lessen volgen. Ik krijg er raad en waardevolle informatie, bijvoorbeeld hoe ik met goede advocaten in contact kan komen en hoe ik ondanks mijn verblijfsstatus toegang kan krijgen tot medische voorzieningen. De mensen van Stap Verder nemen telefonisch contact op als ze mij een tijd lang niet gezien hebben, om te vragen of alles goed is. Ze helpen als er problemen zijn met wettelijke instanties. Ze geven mij bovendien het gevoel dat ik er bij hoor. Ze verschaffen kleding via een kledingbank en koken soms voor mensen. Ze zijn experts in dienstbaarheid aan de mensheid.'

Kruis

Op de vraag of hij de keuze om te migreren betreurt, antwoordt Okane: 'Als ik toen geweten had wat ik nu weet, had ik het risico zeker niet genomen om tegen hoge kosten hier naar toe te komen. Ik had mijn bezittingen en mijn moeders land niet verkocht en we hadden niet in de schulden gezeten. Het weer hier is vreselijk, vooral in de winter. De mensen hier zijn te individualistisch ingesteld. Ze zijn erg op zichzelf. Het spijt mij dat ik dit zeg, maar ik vind het leven hier te egocentrisch en te saai vergeleken met het gemeenschapsleven waar ik in Afrika aan gewend was. Als je hier vergeet om iets bij de supermarkt te kopen, hoef je na sluitingstijd niet meer aan te komen. In Afrika kun je altijd, ook midden in de nacht, aankloppen bij een winkelier om te kopen wat je nodig hebt. De winkelier mag dan tegen je schreeuwen of je vervloeken omdat je hem in zijn slaap hebt gestoord, maar uiteindelijk zal hij je geven wat je nodig hebt.'

'Als ik met mijn moeder bel, vertel ik haar dat het goed met mij gaat'

Toch peinst Okane er niet over om terug te keren naar Burkina Faso. 'Alleen ik weet waar ik doorheen ga hier. Als ik met mijn moeder bel, vertel ik haar dat het goed met mij gaat, om een tragedie te voorkomen. Als ik in mijn huidige toestand terug naar huis ga, zal mijn familie totaal verslagen zijn. Mijn moeder zal de teleurstelling niet kunnen verwerken en ik wil niet de oorzaak worden van haar vroege dood. Daarom wil ik mijn kruis alleen dragen. Ik weet dat God een weg voor mij zal banen, daar waar nu geen weg lijkt te zijn.'

Vertaling: Wilbert van Saane

— Man Collins is management consultant, creatief schrijver en vrijwilliger in de presentatiegroep van Stap Verder.

‘Want u bent zelf migrant geweest’

De Torah roept op migranten ‘uw liefde te betonen’, omdat Israël als migrant in Egypte verbleef. Gastvrijheid tegenover buitenlanders in ons midden is een oude menselijke plicht, waaraan ook in het Nieuwe Testament herhaaldelijk herinnerd wordt. Migranten in de Bijbel, reizend van aardse tuin naar hemelse tuinstad.

De Bijbel lijkt een dubbelzinnige verhouding te hebben met migratie. Enerzijds lijkt het migreren te behoren tot de ‘*condition humaine*’ sinds Adam uit de tuin van Eden werd verdreven (Genesis 3:23). Anderzijds lijken mensen geroepen om samen te leven in het hemelse Jeruzalem, de tuinstad waarin alle volkeren thuis zijn bij God (Openbaring 21:2 – 22:5). In de Bijbel zien we veel mensen migreren. Soms gedwongen. Soms uit vrije wil, in de hoop op een beter leven.
Omwille van zijn overtreding van Gods verbod moet Adam emigreren uit de tuin waarin God hem had geplaatst. Waarheen hij migreert, wordt niet verteld. Ook Kaïn, zijn enige overgebleven zoon, wordt verbannen van de grond die het bloed van diens broer Abel heeft ‘gedronken’. Hij zal ‘een zwerver en vagebond zijn op aarde’ (Genesis 4:12). Toch vestigt Kaïn zich in het land Nod, waarvan de naam cynisch genoeg ‘zwervende’ betekent. Hij wordt de stichter van de eerste stad, die hij vernoemt naar zijn zoon Henoch (4:17).
Als de nakomelingen van Noach in de vlakte van Sinear een stad bouwen ‘om niet over de aardbodem verspreid te worden’ (11:4) handelen ze in feite tegen Gods gebod (zie 1:28). De Heer dreef hen dan ook van daar naar alle kanten van de aardbodem’ (11:6).

In opdracht

Daarna begint de geschiedenis van de aartsvader Abraham, die met zijn vader migreerde uit Ur in Chaldea naar Haran (Genesis 11:31). God roept Abraham weg uit zijn land, stam en familie om op weg te gaan naar een land dat God hem zal wijzen (12:1). Niet uit ongehoorzaamheid, maar in opdracht van de Heer wordt Abraham migrant, tot hij aankomt in het land dat de Heer aan hem en zijn nageslacht geeft (12:7). Toch komt daarmee geen einde aan het migrantenbestaan van Abraham: hij trekt onmiddellijk verder naar Bethel en naar de Negeb (12:8-9) en hongersnood verplicht hem uit te wijken naar Egypte (12:10).
Later moet zijn kleinzoon Jakob vluchten uit het ouderlijk huis omwille van het bedrog dat hij pleegt tegen zijn broer. Hij emigreert naar Haran, naar

zijn oom Laban (Genesis 27:43). Ruzie met zijn oom dwingt Jakob weer op te krassen en op Gods gebod keert hij terug naar zijn geboortegrond (31:13). Zijn zoon Jozef wordt door zijn broers aan handelaars verkocht en komt in Egypte terecht, waarna hongersnood de hele familie daarheen doet emigreren.

'Mijn vader was een zwervend Arameeër' (Deuteronomium 26:5)

Het nageslacht van Jakob wordt in Egypte tot dwangarbeid verplicht. Onder leiding van Mozes vluchten ze uit dat land van slavernij (Exodus). Ze zwerven veertig jaar door de woestijn om uiteindelijk te immigreren in het door God beloofde land (zie Jozua). Daar zullen zij uitgroeien tot één volk onder één koning, met God die bij zijn volk woont in de tempel van Jeruzalem. Daartoe heeft God hen in de woestijn ook zijn Woord gegeven als grondwet voor hun samenleving. Zo wordt de troep migranten die ze zijn, tot één volk, tot één familie van Gods kinderen gesmeed. De migranten worden elkaars broers en zussen.

Jeruzalem

De overgrootmoeder van de koning, die Jeruzalem tot zijn hoofdstad zal maken, is zelf een immigrante: Ruth, een Moabitische weduwe die haar schoonmoeder – Noömi, uit Betlehem in Juda – niet alleen wilde laten terugkeren naar haar geboorteland Israël. Met haar man was Noömi wegens hongersnood geëmigreerd naar Moab. Maar na de dood van haar man en haar twee zonen, elk gehuwd met een Moabitische, wilde ze naar Israël terugkeren. Zo emigreerde Ruth, de weduwe van één van haar zonen, met Noömi mee en vond in Israël een nieuwe echtgenoot, die haar het kind schonk, dat de grootvader van koning David werd.
David maakt van Jeruzalem zijn residentie en zijn zoon Salomo bouwt er een tempel voor de Heer. Maar het volk wordt verbannen naar Babylon, volgens de profeten omwille van ontrouw jegens de Heer. Aan die emigratie komt voor de volgende generatie een einde. God laat zijn volk terugkeren naar Jeruzalem in afwachting van de bevrijding door de Messias uit elke vijandige overheersing. Intussen kondigen de profeten aan dat eens alle volkeren naar Jeruzalem zullen migreren om daar de Heer te zoeken (Zacharia 8:20-23). Alle volkeren zullen komen naar Gods licht dat daar straalt (Jesaja 60:3).

Berna 06

Onderweg

In het Lucas-evangelie wordt de verwachte Messias 'onderweg' geboren, op het ogenblik dat zijn ouders verplicht waren op reis te gaan (Lucas 2:1-7). En in het Matteüs-evangelie wordt hij zelfs een vluchtelingenkind, omdat zijn ouders moeten emigreren naar Egypte. Deze keer niet wegens hongersnood, maar omdat koning Herodes het kind wilde vermoorden (Matteüs 2:13). Als volwassene leidt Jezus het leven van een rondreizende leraar, die onderweg goed doet door mensen te genezen en duivels uit te drijven (Handelingen 10:38). In gehoorzaamheid aan Gods voorschriften, pelgrimeert Jezus voor het paasfeest naar de tempel van Jeruzalem. Het is daar dat Hij wordt aangehouden en uit de weg geruimd. Het Nieuwe Testament verstaat Jezus' verplaatsingen als vervulling van Gods wil volgens de Schriften: 'Omdat het niet past dat een profeet sterft buiten Jeruzalem', zegt Jezus zelf in het evangelie volgens Lucas (13:33).

'De Mensenzoon heeft niets waar Hij zijn hoofd op kan laten rusten' (Matteüs 8:12)

Als Hij op weg gaat, is het om te gehoorzamen aan zijn Vader, die Hem gezonden heeft (Lucas 4:43; Johannes 6:38v). Uiteindelijk 'emigreert Jezus langs zijn kruisdood van deze wereld naar de heerlijkheid van zijn hemelse Vader' (Lucas 24:51).

Getuigen

Veel van Jezus' volgelingen worden al vlug gedwongen ook te emigreren omwille van vervolging (Handelingen 8:1). Dit heeft tegelijk als positieve zijde dat daarmee een begin gemaakt werd met de verspreiding van het evangelie onder alle volkeren (8:4). Zoals in het tweede boek der Koningen (hoofdstuk 5) het migrantenmeisje, dat bij een strooptocht in Israël was buitgemaakt en als slavin bij de vrouw van de Aramese officier Naäman dienst deed. Zij vertelde haar meesteres over de profeet in dienst van de God van Israël, die haar man zou kunnen genezen. Zo worden migranten getuigen van Gods universele barmhartigheid. Een andere manier waarop het evangelie verspreid werd, is door migranten die in Jeruzalem komen en onderweg vernemen hoe de Schriften in vervulling zijn gegaan met Jezus van Nazareth, zoals die Ethiopiër op wiens weg Filippus wordt gezet (Handelingen 8:26-39). Paulus wordt een migrant in dienst van dit evangelie: hij reist van stad tot

stad om het goede nieuws van Jezus te verkondigen. En Petrus richt zich tot zijn christelijke lezers 'die leven als vreemdelingen in de verstrooiing' (1 Petrus 1:1) met de vraag dat zij onder de volkeren waartussen zij als migranten leven een voorbeeldig leven zouden leiden (2:11v), in de hoop dat zij zo getuigen worden van Gods heerlijkheid. De brief aan de Hebreeën stelt: 'wij hebben hier geen blijvende stad, maar kijken verlangend uit naar de stad die komt' (13:14).
In het geheel van de christelijke Bijbel emigreert de mens vanuit de tuin (het aardse paradijs) naar de stad (die nochtans een tuin is: Openbaring 22:1-2!). Die stad is een geschenk uit de hemel. En als ik de Bijbel goed versta, behoort die 'stad die komt' niet tot de tijd en de ruimte van 'de eerste hemel en de eerste aarde' waarin wij leven en die verdwenen zal zijn (Openbaring 21:1). Intussen zijn wij onderweg. En God gaat met ons mee, als wij zijn wegen willen bewandelen. Daartoe heeft Hij ons zijn Woord gegeven als licht op onze weg (Psalm 119:105), vlees en bloed geworden in Jezus.

Voorbijgangers

God zelf lijkt wel een migrant in de Bijbel. Enerzijds omdat Hij meetrekt met zijn volk. Hij is de God van onze rondtrekkende vaders, die Hij bescherming bood op hun weg. Hij is niet de God van een bepaalde plaats. Hij is niet gebonden aan een heiligdom. Hij trekt mee met zijn volk door de woestijn. Tegen David zegt Hij bij monde van de profeet Natan: 'Steeds ben Ik meegetrokken in een tent' (2 Samuel 7:6).

'Toen trok de Heer voorbij'
(1 Koningen 19:11)

Als Israël begrepen heeft dat God de Heer van alle volkeren is en de wereld te klein om zijn woning te zijn, laat Jesaja de Heer vragen: 'welk heiligdom zou mijn rustplaats zijn?' (66:1). God heeft geen rustplaats, maar een rusttijd: de sabbat (Genesis 2:2v). Zo is Hij aanwezig in onze geschiedenis. Elia krijgt Hem op de Horeb alleen te zien in het voorbijgaan (1 Koningen 19:11), zoals het jaarlijkse paasfeest herinnert aan het sparend voorbijgaan van de Heer bij de bevrijding van zijn volk uit het slavenhuis van farao (Exodus 12:13). Daarom zijn de gelovigen uit de hele heilsgeschiedenis 'vreemdelingen en voorbijgangers op aarde' (zie Psalm 119:19) wier 'verlangen uitging naar het hemelse vaderland. Daarom schaamt God zich niet om hun God genoemd te worden, want Hij heeft voor hen een stad gebouwd' (Hebreeën 11:4-16).

De mens die beseft dat de aarde van God is (Psalm 24:1), weet dat hij hier op aarde tijdelijk verblijft op grond die hem niet toebehoort, maar die hij mee mag uitbouwen tot een gastvrij huis voor nog vele generaties na hem.

Huisgenoten

Wij zijn migranten, of beter misschien, bedevaarders of pelgrims hier op aarde op weg naar ‘ons vaderland in de hemel’ (Filippenzen 3:20), daarom kan Paulus ook ten stelligste beweren: ‘Zo bent u dus geen vreemdelingen en ontheemden meer, maar medeburgers van de heiligen en huisgenoten van God’ (Efeziërs 2:19).

‘Want u bent zelf migrant geweest’ (Deuteronomium 10:19)

De Kerk als gemeenschap van broers en zussen van Christus is ‘tempel van de Geest’ en ‘woning van God’, waar wij ons mogen thuis voelen. Dat is het ‘hemelse Jeruzalem’ waar alle volkeren zullen thuis zijn (Psalm 87; zie Jesaja 2:2-4 en 25:6-9). Een reden om migranten goed te behandelen, ja ze ‘uw liefde te betonen’, is dat Israël als migrant in Egypte verbleven heeft, zo lezen we in de Torah. Maar een andere reden is dat God zelf de vreemdelingen beschermt (Deuteronomium 10:18; Psalm 146:9). Buitenlanders die in Israël wonen, hebben dezelfde rechten als geboren Israëlieten (Exodus 12:49; Leviticus 19:34). Gastvrijheid tegenover buitenlanders die in ons midden verblijven is een oude menselijke plicht waaraan ook in het Nieuwe Testament herhaaldelijk herinnerd wordt (Romeinen 12:13). Voor Jezus is het een criterium bij het definitieve oordeel over ons leven (Matteüs 25:34-40). In de brief aan de Hebreeën wordt waarschijnlijk een toespeling gemaakt op onder meer het verhaal van Abraham, die in de drie reizigers die hij ontving gezanten van God op bezoek kreeg (Hebreeën 13:2). God toont zich in de vreemdeling, zoals Jezus zich ook identificeert met zijn broers en zussen in nood.

— Hendrik Hoet is exegeet en bisschoppelijk vicaris in het bisdom Antwerpen.

Een Kongolese Christus

Op het gesneden reliëfje van ivoor staat de gekruisigde Christus afgebeeld; je ziet dat aan de over elkaar heen geslagen voeten, waar de ene spijker doorheen ging, en aan de opgeheven armen (die overigens ook op de Hemelvaart zouden kunnen duiden). Maar waarom pakken de figuurtjes links en rechts van hem zijn gewaadje vast? Het reliëf stamt uit het oude Kongo van de late negentiende eeuw. Hoe hebben de Kongolezen dit beeld begrepen en gebruikt? Is hun Christus een andere dan de onze? En welke is de onze eigenlijk?
Albert Schweitzer, dokter in Lambaréné en bekend theoloog, schreef een boek over Jezus waarvan een belangrijke conclusie nog altijd geciteerd wordt. Er bestaat geen vast beeld van Christus, zegt hij, elke generatie vormt zich een eigen beeld van de Messias. Zo is er de revolutionaire, de romantische, de conservatieve en de mystieke Jezus. Gaat het om steeds een andere kant van Christus, die in zich ten diepste dezelfde blijft? Of verandert het geloof in hem tot in de kern, wanneer de context een andere wordt?
Het Afrikaanse houtsnijwerk roept deze vragen op. In de omgeving waarin dit beeldje ontstond, was men gewend de dode stevig vast te pakken. Deze bleef zo binnen de clan. Je raakte de dode echter ook aan, omdat er altijd gezocht werd naar de oorzaak van de dood en naar degene die eraan schuldig was. Door de dode aan te raken probeerde je de omgeving ervan te overtuigen dat jij niet aan zijn dood schuldig was. Dat lijken de twee figuurtjes (een man en een vrouw?) hier ook te doen. Wat voor Christus is dit geworden? Een die er alleen voor onschuldige mensen is? Hoe zit het met de vergeving die wij zo belangrijk vinden? Strooien we die niet te makkelijk om ons heen?
Op welke manier is Christus voor de Kongolezen een bevrijder geweest? Wat zouden wij van hen kunnen opdoen? Te veel vragen voor één plaatje.

— Anne Marijke Spijkerboer is docent aan de leergang Kunst en K/Werk en predikant in Rijswijk.

Bron:
J.F. Thiel en H. Helf, Christliche Kunst in Afrika, Berlijn, 1984

Vermoorde missiebisschop herdacht

Op 9 oktober 2012 vond in Broekhuizenvorst in Noord-Limburg de herdenking plaats van de moord op mgr. Frans Schraven en acht andere missionarissen. Mgr. Schraven was missiebisschop in de Chinese stad Chengting. Op 9 oktober 1937 werd die stad veroverd door Japanse troepen. Honderden mensen zochten hun toevlucht op het terrein van het bisschopshuis. De Japanse commandant eiste van Schraven dat hij de jonge vrouwen en meisjes zou uitleveren. Dat weigerde hij. Daarom werd hij later op de dag met zijn medewerkers levend verbrand.
De herdenking vond plaats in het bijzijn van de Chinese aartsbisschop mgr. Savio Hon Tai-Fai en een Japanse priester, die namens de Japanse bisschoppen excuses aanbood.

Agenda voor Morgen

Zijn de begrippen zending, werelddiaconaat en ontwikkelingssamenwerking hopeloos verouderd? Moet de evangelische opdracht tot barmhartigheid, gerechtigheid en rentmeesterschap niet geactualiseerd worden? Met die vragen heeft een groep christelijke organisaties op 31 augustus 2012 in Doorn een conferentie gehouden onder de titel *Christelijke inspiratie en mondiaal burgerschap*. Men stelde de Agenda voor Morgen op: een aantal opdrachten die christenen zich op dit vlak moeten stellen: 1. zorgen voor elkaar, ver weg en dichtbij; 2. zorgen voor de schepping, voor nu en later; 3. armoede en onrecht de wereld uit helpen; 4. culturele en religieuze diversiteit waarderen; 5. leef- en geefgedrag synchroniseren; 6. participeren in *social venturing*; 7. christelijke inspiratie tonen. Via *agendavoormorgen@pkn.nl* is het verslag op te vragen.

Zestig jaar Molukse Evangelische Kerk

Op 24 november 2012 werd in Drachten het zestigjarig jubileum van de Geredja Indjili Maluku, de Molukse Evangelische Kerk gevierd. Vele leden van de kerk kwamen vanuit het hele land naar deze viering toe. Het programma bestond vooral uit lofprijzing, workshops en ontmoeting onder het genot van lekker eten. De bijbehorende muziek klonk in diverse stijlen: traditioneel, gospel, R&B. De Molukse Evangelische Kerk is een dochterkerk van de Gereja Protestan Maluku op Ambon. Ze is in 1952 begonnen met een avondmaalsviering. Ze heeft ongeveer 25.000 leden en dertig dienstdoende predikanten.

Interreligieuze Kerst in Mozes & Aäronkerk

De Mozes & Aäronkerk was tot de nok toe gevuld tijdens de interreligieuze kerstviering op kerstavond 24 december 2012. Het Mozeshuis organiseerde deze kerstviering met interreligieus karakter vanuit de overtuiging dat het goed is wanneer mensen met verschillende achtergronden elkaars feestdagen gezamenlijk vieren. Ruim zevenhonderd bezoekers zagen en hoorden bijdragen uit christelijke, joodse, islamitische en boeddhistische hoek. Er was een collecte die bestemd was voor Stichting Wilde Ganzen. Aan het woord kwamen onder meer Nico ter Linden, Abdulwahid van Bommel, Phra Maha Chamreon, Petra Katzenstein en Freek de Jonge. De viering werd afgesloten met vier zegenbeden uit de joodse, boeddhistische, islamitische en christelijke geloofstraditie. Er was muziek van het orgel en een koor. Amnesty International bezorgde vanuit deze bijeenkomst aan asielzoekers in detentiecentra ruim tweehonderd kerstkaarten.
– Bron: www.mozeshuis.nl/kerst

Expertmeeting In Vrijheid Verbonden

'Op maandag 21 januari 2013 was ik in het Academiegebouw te Utrecht als gast aanwezig op de expertmeeting van de interreligieuze initiatiefgroep *In Vrijheid Verbonden*. Bijzonder om hierbij aanwezig te zijn, omdat zowel afgevaardigden vanuit de christelijke wereld (katholiek, PKN, evangelisch) als moslims, joden, boeddhisten en hindoes hun opwachting maakten. Op deze achtste bijeenkomst sinds het ontstaan in 2005 stond de vraag ´Wat betekent het geloof voor jou persoonlijk?' centraal. Ik als evangelische rasnavigator (Navigators Studentenverenigingen, red.) ben ettelijke jaren gecoacht om hier zelf en met anderen over na te denken. Interessant om elkaars visie en Godsbeeld uit te wisselen. Vanuit elke religie en levensbeschouwing kwam één gemeenschappelijke levenskern naar voren: al het leven en geloven komt voort uit één bron, namelijk het Hebreeuwse woord *ruach*, dat betekenissen met zich meedraagt als *adem*, *wind*, *levenskracht* of *geest*. Vervolgens werd er nagedacht over de vraag wat het geloof betekent voor jezelf, de geloofsgemeenschap waar je toe behoort en voor de maatschappij. In dit enerverende gesprek kwamen we op het punt dat de geloofsgemeenschap fungeert als spiegel voor het individu om zich te ontwikkelen. Tegelijkertijd legt de geloofsgemeenschap de verbinding tussen het individu en de maatschappij. Hoe kunnen wij als gelovigen deze functies op nuttige wijze inzetten? Tijd ontbrak ons om dit ten volle uit te diepen. Genoeg denkstof voor een volgende inspirerende ontmoeting!'
– Jesse van der Giessen

Kleine buurtgerichte kerkplekken

Het Beraad Grote Steden (BGS) is een vereniging van protestantse kerkelijke gemeenten in grote en iets kleinere steden. Een van de thema's die aan de orde komen is: hoe blijf je overeind in een krimpend bestand en hoe blijf je (of word je) vitaal en aantrekkelijk? Op vrijdag 2 november 2012 besprak het BGS twee kerkelijke gemeenten in twee steden: Enschede en Den Haag. In beide steden moet er ingrijpend worden bezuinigd en gereorganiseerd. In beide gevallen betekent dat een reductie van personeel en het afstoten van kerkgebouwen. Een opvallend verschil tussen de twee beide steden is dat Enschede het *bottom up* wil aanpakken en Den Haag *top down*. In Enschede moeten wijkgemeenten zelf toewerken naar samengaan, terwijl er in Den Haag een centraal plan ligt. Men wisselde uit hoe de besluitvorming plaatsvindt, hoe de gemeenteleden erbij worden betrokken, wat de gewenste rol van predikanten is. De kunst lijkt te zijn om de mensen het idee te geven vanuit een nieuw nulpunt te kunnen werken. Dan ben je in gedachten niet alleen bezig met teruggang, maar kun je ook denken over iets nieuws.

Syrië: mozaïek van etnische en religieuze groepen

Nu de situatie in Syrië steeds nijpender wordt, dringt de vraag naar de toekomst van het land zich ook sterker op de voorgrond. Welke scenario's zijn mogelijk? Gaat Syrië dezelfde richting uit als Irak of, indertijd, Libanon? Of komt het tot decentralisatie, een nieuwe vorm van het *millet*-systeem, een democratische staat met een tweekamerparlement of het totale uiteenvallen van het land langs confessionele lijnen? Syrië kent weliswaar een lange traditie van vreedzaam samenleven van religieuze groepen, maar deze traditie staat vandaag hevig onder druk. Het is vooralsnog onduidelijk welke kant het op gaat met het land.
Dat was de constatering van Jakob Skovgaard-Petersen, hoogleraar aan de Universiteit van Kopenhagen, tijdens een bijeenkomst over de situatie in Syrië georganiseerd door het Kenniscentrum Religie en Ontwikkeling op dinsdag 18 december 2012 in Den Haag. Tijdens deze bijeenkomst kwamen ook Syrische Nederlanders aan het woord. Een van hen, Alaa Abdelfatah, stelde dat volgens haar de oplossing voor Syrië is gelegen in een grondwet waarin allen zich herkennen. Dat is de enige manier om de toekomst van het land minder te laten bepalen door mensen in machtsposities. Iba Abdo, werkzaam bij het instituut Clingendael, waarschuwde dat 'de nalatigheid van de internationale gemeenschap gevaarlijk is voor iedereen'. Feije Duim lichtte het noodhulpprogramma van Kerk in Actie toe, dat in samenwerking met Syrische kerken is opgezet. – *WvS*

NIM-symposium 'Ruimte voor religie'

Op het symposium van het Centre for World Christianity and Interreligious Studies (NIM) op 5 oktober 2012 kwamen drie sprekers aan het woord, die het thema 'Ruimte voor religie' bespraken in diverse betekenissen van het woord *ruimte*. Hoofdspreker Ton Bernts, directeur van het onderzoeksbureau Kaski, stelde dat religie een optie is naast andere zingevingen. Religie is iets persoonlijks, waarin collectiviteit een geringe rol speelt. Beleving is heel belangrijk, en daarom zijn rijke uiterlijke vormen in trek. Frater Wim Verschuren beschreef Zin in Werk, een centrum dat de Fraters van Tilburg hebben opgezet om groepen mensen in de gelegenheid te stellen zich te bezinnen op het werk dat ze doen. Hedendaagse kunst is van grote betekenis bij Zin in Werk, net als het feit dat het centrum beheerd wordt met hulp van verstandelijk gehandicapten. Ten slotte vertelde architect Ergün Erkoçu over de Poldermoskee die mede door hem is ontworpen. De gedachte hierachter is een moskee die midden in de Nederlandse samenleving staat. Met dit ontwerp heeft zijn bureau Concept 0031 een discussie op gang gebracht over de plaats (in overdrachtelijke zin) van de moskee in de maatschappij.

Mensenrechtentulp voor Indiase voorvechter dalits

Wie denkt dat kastediscriminatie in India tegenwoordig nauwelijks nog een rol speelt, werd onlangs met de neus op de feiten gedrukt. De Mensenrechtentulp, een prijs van de Nederlandse regering voor voorvechters van mensenrechten, werd toegekend aan een Indiase voorvechter van de rechten van *dalits* (kastelozen). Marimuthu Bharathan werd geprezen als een 'onvermoeibaar voorvechter van betere leef- en werkomstandigheden voor de Dalits in zijn land'. Hoewel India sterk moderniseert, worden meer dan tweehonderd miljoen mensen zwaar achtergesteld op grond van hun geboorte als kasteloze. Ze blijven vaak ongeschoold, worden uitgebuit, tot (kind)slaaf gemaakt, verkracht, in elkaar geslagen of vermoord. Velen van hen komen vast te zitten in een leven van armoede en rechteloosheid.
Daags voor de uitreiking van de Tulp organiseerden Justitia et Pax en het Humanity House een bijeenkomst over dit onderwerp. Er was informatie over de situatie van *dalits* en over hoe Nederlandse organisaties zich inzetten voor hun belangen. Ook werd de documentaire *Outcast Heroes* vertoond. Door de winnaar te beletten bij de uitreiking aanwezig te zijn, illustreerde de Indiase regering het belang van deze kwestie.

Steven Paas, *Christian Zionism Examined: A Review of Ideas on Israel, the Church and the Kingdom*, Neurenberg: VTR, 2012, 138 bladzijden, € 16,95

Mijn reactie na lezing van het boek van Steven Paas is tweeledig. Enerzijds herkenning: het boek wijst aan dat er groepen in christelijk Nederland zijn die slechts ruimte laten voor één houding ten aanzien van Israël, namelijk de christenzionistische. De auteur noemt in de eerste zinnen al Christenen voor Israël. Anderzijds meen ik dat hij zelf geen ruimte laat voor een keuze voor 'onopgeefbare verbondenheid' met Israël, zoals onder andere verwoord in de IP-nota van de synode van de PKN, april 2008.
De verdienste van dit werk is dat het ontrafelt waar het christenzionistische standpunt vandaan komt. Het aanwijzen van Nadere Reformatie, Darby en het dispensationalisme als bronnen vond ik zeer verhelderend.
Paas steunt in hoge mate op de Britse auteur Stephen Sizer en maakt diens inzichten geschikt voor bespreking in de Nederlandse context. Echter, door het publiceren in de Engelse taal schiet hij aan dit doel voorbij. Ik meen ook dat de situatie in Nederland niet te vergelijken is met die in Amerika, waar het christenzionisme een zeer zwaar stempel heeft gedrukt op politiek en kerk.
De auteur besteedt in dit boek geen enkele aandacht aan het Israëlisch-Palestijns conflict. Sommige anglicaanse theologen die hij met instemming citeert bepleiten vanuit hun missionaire/missiologische achtergrond meer openheid voor de positie van de Palestijnen en de islamitische wereld. Inmiddels is Paas hen hierin gevolgd en heeft hij in de christelijke pers zijn standpunt naar voren gebracht.
Het is te wensen, dat de schrijver zijn theologische positie nader toelicht, zijn exegetische keuzen helder neerzet en dat hij in Nederland in het theologische debat over Israël een podium krijgt. Al was het maar om onze ogen te openen voor de vreemde fantasieën die meespelen in de Amerikaanse Israël-ideologie van het christenzionisme.

— Rien Zoeteweij, protestants emeritus predikant en lid van het bestuur van de Nederlandse Zendingsraad

Mildred Uda-Lede, *Zoektocht in vrijheid*, Zeist: Zeister Zendingsgenootschap, 2012, 96 bladzijden, € 8,00

De ondertitel van het boek *Zoektocht in vrijheid* van Mildred Uda-Lede geeft precies aan waar het boek over gaat: 'Eigenlijk is het de vraag hoe we waarlijk vrije broeders en zusters zijn.' Het bestaat uit elf interviews met leden van de Evangelische Broedergemeente in Nederland. De geïnterviewden hebben allemaal Surinaamse wortels, in de diversiteit die dat met zich meebrengt. Het boek is samengesteld in opdracht van de Werkgroep Slavernijverleden van de Evangelische Broedergemeente en het Zeister Zendingsgenootschap. De vraagstelling van de interviews is tweeledig: hoe speelt het slavernijverleden nu door, en hoe kijkt men tegen de eigen kerk, de EBG, aan?
Bij elk interview beschrijft de auteur hoe de afspraak tot stand is gekomen, en hoe de ontvangst was. Het aardige daaraan is dat je als het ware met de interviewster mee naar binnen gaat. Voor de oppervlakkige lezer kan die inleiding iets monotoons krijgen, maar tussen de regels door is er heel wat in te lezen. De interviews geven een indrukwekkend beeld. Het slavernijverleden is voor veel Surinamers iets dat altijd minstens op de achtergrond meespeelt. Veel van de geïnterviewden worstelen ermee, op diverse manieren. Hier klinkt de roep om ware vrijheid het meest indringend. Maar ook lees je over de angst om te spreken over de onderliggende gevoelens.
Naast de nazaten van de slaafgemaakten heeft de schrijfster ook nazaten van de contractarbeiders gesproken. Hun getuigenissen maken duidelijk dat ook deze immigranten hebben moeten vechten voor een menswaardig leven.
Wat de geïnterviewden vertellen over de EBG en over de verwachtingen van hun kerk, lijkt in veel opzichten op wat andere kerken bezighoudt, maar daarnaast kent de EBG haar eigen vraagstukken. Het boekje zou daarom ook kunnen fungeren als een goede opzet voor gesprek over de kerk zelf.

— Tom Boesten, stafmedewerker theologie bij het Centraal Missionair Beraad Religieuzen

Regien Smit, *More than Conquerors: Space, Time and Power in Two Lusophone Pentecostal Migrant Churches in Rotterdam*, dissertatie VU, uitgegeven in eigen beheer, 383 bladzijden

Regien Smit promoveerde in juni 2012 op deze studie over twee Portugeessprekende pinksterkerken in Rotterdam. Ze voegde een waardevolle bouwsteen toe aan de antropologische studie van pentecostale migrantenkerken in Nederland. Haar onderzoek beschrijft de overwegend Angolese Igreja Maná en het overwegend Braziliaanse Calvary Christian Center. Het concentreert zich op beleving van ruimte, tijd en autoriteit in deze twee gemeenschappen.
Aan de hand van een casus over de huur van een kerkgebouw analyseert Smit de theologische en esthetische visie van de Igreja Maná op de kerkelijke ruimte als zodanig. In deze visie blijken puurheid en heiligheid zeer belangrijk, iets dat in Nederlandse protestantse kerken meestal minder speelt. Ook observeert Smit dat in de relatie tussen de verhuurder – een Nederlandse protestantse kerk – en huurder – in dit geval de Igreja Maná – een zekere wederkerigheid ontbrak. Het is een probleem dat in de relaties tussen gevestigde en migrantenkerken nog veel gezamenlijke doordenking behoeft.
De omgang met tijd komt aan de oppervlakte in de bekeringsnarratieven van de beide kerken. Smit constateert diepgaande verschillen in de verwerking van het soms traumatische verleden – hervertellen of juist verzwijgen – en omgang met lijden in het heden – betreuren in gebed of bestrijden door gebed. Ook wat betreft geestelijke autoriteit vertonen de twee kerken significante verschillen: één sterke leider tegenover machtsdeling op het lokale niveau.
Regien Smit dringt in dit boek diep door in de beleving van twee migrantenkerken. Ze laat zien hoe de ervaring van migratie het geloof en het kerk-zijn vormt. Christenen die deze ervaring van migratie niet hebben, beveel ik dit boek van harte aan, als een oefening in inleving en begrip. Het materiaal dat Smit verzamelde kan ook dienen als gespreksstof voor ontmoetingen tussen christenen met verschillende achtergronden.

— Wilbert van Saane, stafmedewerker Nederlandse Zendingsraad

Serge Desouter, red., *Alles in Afrika was mij lief: Geschiedenis van de Belgische Witte Paters 1880-2010*, Zichem: Altiora Averbode, 424 bladzijden, € 26,50

Je hoort weleens zeggen dat geen land zoveel missionarissen heeft uitgezonden als België. Eén van de grote spelers voor de katholieke missie in Afrika is ongetwijfeld de Sociëteit van de Missionarissen van Afrika, beter gekend als de Witte Paters. De Sociëteit werd in 1868 in Algiers opgericht door Kardinaal Lavigerie. Dit boek verwijst dankbaar naar hem door één van zijn citaten als titel te nemen. Maar liefst 990 Belgen werden Witte Pater.
Desouter, zelf Witte Pater, neemt de lezer in dit boek mee op reis door de rijke geschiedenis van zijn confraters. Hij wil het familieverhaal van de Sociëteit vertellen, niet een klaaglied over vergane glorie of een verdediging van de missie. Zowel de activiteiten in België, als de reizen naar Afrika en de werking op dat continent komen aan bod. Ook controversiële onderwerpen, zoals de band tussen de missie van de paters en de kolonisering of het superioriteitsgevoel van de missionarissen, gaat hij niet uit de weg. Hij zoekt naar een genuanceerde manier om over dit soort heikele punten te spreken. Af en toe komt ook het verhaal van de Witte Zusters, die in 1869 werden opgericht, aan bod.
Data, plaatsnamen en namen bemoeilijken in eerste instantie misschien de leeservaring. Tegelijkertijd verhogen ze de waarde en geloofwaardigheid van het boek. De (Belgische) lezer voelt zich betrokken door het lezen van de vele plaatsnamen in België en beseft soms plots dat de Sociëteit ook in zijn/haar regio vertegenwoordigd was of dat een belangrijke Witte Pater uit zijn/haar omgeving afkomstig was. Zo wordt het verhaal van de Witte Paters echt een 'familieverhaal'. Met foto's uit de oude doos, persoonlijke getuigenissen en brieffragmenten komen ook de 'luchtige lezers' aan hun trekken.

— Catherine De Ryck, vormingsmedewerker bij Missio-België

Olivier Nakache en Erik Toledano
Intouchables
2011

Hoewel de film aanvankelijk geen grote prijzen won, begint hij geleidelijk aan steeds meer de harten van de mensen te veroveren en komen er langzamerhand kleinere prijzen binnen.
De kracht van de film is het respect dat Driss, een zwarte man die kwam solliciteren in de verwachting afgewezen te worden, wint bij de man die hij in alles moet verzorgen. Die man, Philippe, is een verlamde aristocraat, een miljonair.

Driss dwingt dat respect ook af bij Philippes familie, die zich aanvankelijk tegen hem keert. Tegelijkertijd laat Driss zien dat hij Philippe ook respecteert. Dat respect betekent echter niet dat Driss makkelijk een blad voor de mond neemt uit angst Philippe te kwetsen. Nee, Driss zegt Philippe, zo nodig, precies waar het op staat. Driss begrijpt dat het niet makkelijk is om zo verlamd te zijn, maar ook dat Philippe er niets aan heeft als de waarheid voor hem verzwegen wordt.
Het is een film die goed duidelijk maakt wat het is om iemand te helpen. Ondertussen hebben ze veel plezier, laat Philippe Driss kennis maken met de wereld van de beeldende kunst, de klassieke muziek, de opera en het paragliden. De waarheid hoort Philippe trouwens niet alleen als het gaat om zijn verlamming. Driss confronteert hem ook met de waarheid ten aanzien van zijn dochter.
Het is een heerlijke, vrolijke, af en toe zelfs hilarische film, vol humor. Tegelijk wordt er wel eens een traan gelaten. *Intouchables* is een leerzame film, zowel voor wie helpt als voor wie geholpen wordt.

— Freek L. Bakker, docent interculturele theologie, hindoeïsme en boeddhisme aan het departement Theologie van de Universiteit Utrecht

Sarband & Fadia el-Hage Modern String Quartet o.l.v. Vladimir Ivanoff
The Arabian Passion according to J.S. Bach
Jaro Medien (www.jaro.de), 2009, € 19,99

'Is dit Bach?', vroeg iemand verwonderd. Ze had de hand van J.S. Bach niet direct herkend, maar hoorde toch voor haar zeer bekende aria's en koralen uit de Matteüs en de Johannes Passion. Het totaal nieuwe dat ze ook hoorde, bracht haar in verwarring. We ontmoeten in de cd *The Arabian Passion* namelijk Bach *Arabicus*. Bach wordt in ere gelaten, maar zijn muziek wordt op Arabische wijze geïnterpreteerd. Eigenlijk is het wat Bach zelf in zijn eigen tijd ook deed, als hij (elementen uit) muziek van anderen overnam en hergebruikte. De stukken, de harmonieën, de melodieën en het contrapunt – ze zijn allemaal herkenbaar. Tegelijk kan er soms ook dóór geïmproviseerd worden op het gegeven thema en ontmoet de Duitse Bach de Arabische jazz.
Arabisch is ook het gebruik van muziekinstrumenten, zoals de duduk in plaats van de fluit, het cymbaal voor het klavecimbel en de vlakke trom. Bovendien horen we ook klarinet of saxofoons, die in Bachs tijd natuurlijk nog onbekend waren. Tegelijk worden het kistorgel en de bekende strijkinstrumenten niet vergeten.
En dan de zang! De alt Fadia el-Hage (spreek uit: Hadzj), een in München opgeleide Libanese, weet prachtig de verbinding te leggen tussen de klassieke Europese zangkunst met lijnen en coloraturen en de Arabische zangkunst met het sleepje aan de tonen. Haar stem klinkt zowel gespierd als warm; je kunt je er heerlijk aan overgeven. Meestal zingt ze in het Arabisch (de aria 'Erbarme dich'!), maar soms ook in het Duits.
De naam Sarband ('verbinding') van het ensemble impliceert een boodschap. Dit is wat de musici, die zelf uit allerlei landen komen, willen: verbinden, mensen en muziek verbinden en zo iets nieuws scheppen. Dat is hen geweldig gelukt! Deze intrigerende en prachtige cd zou ook Bach zelf ontroerd hebben.

— Marianne Verkade, zangpedagoge met wereldwijde ervaring

22-24 maart 2013
Xplore Mission

Is zending iets voor mij? Moet je als zendeling per se naar het buitenland? Hoe ontdek je of je geroepen bent voor zendingswerk? Tijdens het Xplore Mission-weekend (voorheen Zendingsjongerenweekend) met het thema 'Mission InSight' worden studies en workshops gehouden over zending en je kunt zendingswerkers je vragen stellen. Xplore Mission is een initiatief van WEC Nederland en de OMF en bedoeld voor mensen tussen de 18 en 35 jaar. *www.xploremission.nl*

28 maart 2013
The Passion in Den Haag

Het muzikale evenement The Passion, over de laatste uren van Jezus, wordt dit jaar opgevoerd in Den Haag, het politieke hart van Nederland. Net als voorgaande jaren trekt er een processie met een groot verlicht kruis door de straten op weg naar het hoofdpodium. The Passion is een samenwerking tussen de omroepen EO en RKK, het Nederlands Bijbelgenootschap, de Protestantse Kerk in Nederland, de Rooms-Katholieke Kerk en de gemeente Den Haag en wordt geproduceerd door Eye2Eye Media. The Passion is te zien op Witte Donderdag 28 maart om 20.25 uur op Nederland 1. *www.eo.nl*

10 april 2013
Studiedag over Johannes Verkuyl

Het Protestants Centrum voor Toerusting en Educatie organiseert een studiedag over 'Zending en dialoog sinds Johannes Verkuyl'. De missioloog Johannes Verkuyl (1908-2001) was zendingspredikant, secretaris van de NZR, oprichter van de ontwikkelingsorganisatie ICCO en hoogleraar missiologie aan de VU. Tijdens de studiedag zal er aandacht zijn voor zijn werk en visie, maar ook voor de verhouding tussen de godsdiensten, ontwikkelingen in de zending, innovatie in ontwikkelingssamenwerking en, dichter bij huis, de inspanning voor dialoog en burgerschap. Sprekers zijn onder meer: Ruud Stiemer, die onlangs promoveerde op een proefschrift over Verkuyl, Martien Brinkman, hoogleraar oecumenische en interculturele theologie aan de VU, Marinus Verweij, bestuursvoorzitter van ICCO, en Wietske Verkuyl, medewerker van de stichting Samenwonen-Samenleven te Amsterdam. Opgeven via *www.pkn.nl/pcte*

19 april 2013
Studiemiddag *Together Towards Life*

Op 19 april 2013 presenteren de NZR en de Raad van Kerken een vertaling van *Together Towards Life* en organiseren er een studiemiddag over. *Together Towards Life* is de nieuwe verklaring van de Wereldraad van Kerken die vorig jaar werd goedgekeurd. Het document biedt missiologische overwegingen en handreikingen voor zending in diverse contexten. *www.zendingsraad.nl*

25 april 2013
EuroTCK

EuroTCK is een conferentie voor mensen die zorg dragen voor kinderen uit zendingsgezinnen. Spreker is Ruth van Reken, medeoprichter van Families in Global Transition en auteur

van het bekende boek *Third Culture Kids: Growing Up Among Worlds.* Met workshops over scholing, de rol van kerken, het wereldbeeld van *third culture kids*, veiligheid en crisissituaties. De conferentie wordt gehouden in het Duitse Friolzheim, nabij Stuttgart. *www.eurotck.net*

18 mei 2013
Veelkleurig getuigen

Voor de vierde keer organiseert de coalitie Veelkleurig getuigen een viering tijdens de jaarlijkse Pinksterconferentie van de stichting Opwekking, 17 tot 20 mei. Ditmaal staat de viering in het teken van 150 jaar afschaffing van de slavernij in Suriname en de Nederlandse Antillen. De bezoekers zullen door een musical, koorzang en persoonlijke getuigenissen bewust gemaakt worden van de betekenis van de afschaffing. Veelkleurig getuigen is een initiatief van de EA, EZA, SKIN, Raad van Kerken en NZR. Deze interculturele viering heeft een plaats in het workshopprogramma op zaterdagmiddag 18 mei om 14.30 uur. Zie voor de Pinksterconferentie *www.opwekking.nl*; voor Veelkleurig getuigen de websites van de koepelorganisaties.

1 juni 2013
Veertig jaar Evangelische Zendingsalliantie

Veertig jaar geleden werd de Evangelische Zendingsalliantie opgericht, onder andere door Hans Keijzer, die ook jarenlang directeur was. De EZA ontstond rond de 'Wereldwijde Zendingsdagen' met de wens om een aantal activiteiten gemeenschappelijk te organiseren. Het is een alliantie, een werkgemeenschap, van meer dan honderdtwintig missionaire gemeenten en organisaties. De jubileumbijeenkomst wordt gehouden op zaterdagmiddag 1 juni te Hilversum. Ook zal een jubileumeditie van het blad *Zending Nú* in grote oplage verschijnen. *www.eza.nl*

7 juni 2013
NZR-raadsvergadering

De Nederlandse Zendingsraad komt op vrijdag 7 juni bijeen rondom het thema 'Migratie en zending'. De locatie is zoals gebruikelijk de Bergkerk te Amersfoort. *www.zendingsraad.nl*

29 juni 2013
Veertig jaar Bijbelschool De Wittenberg

De Wittenberg bestaat veertig jaar, en dat wordt gevierd op 29 juni. Iedereen uit het brede netwerk van De Wittenberg is van harte welkom. Na een gezamenlijke lunch worden workshops en inhoudelijke bijbelschoolvakken aangeboden. *www.dewittenberg.nl*

1 juli 2013
Honderdvijftig jaar afschaffing slavernij

In de Koningskerk (Evangelische Broedergemeente) te Amsterdam vindt op 1 juli de herdenking en viering plaats dat honderdvijftig jaar geleden de slavernij in Suriname en op de Nederlandse Antillen afgeschaft werd. Deze bijeenkomst wordt georganiseerd door de EBG en de Raad van Kerken.
Zie *www.raadvankerken.nl* voor informatie over de activiteiten rondom de herdenking van de afschaffing.

TussenRuimte 2013 | 2
Keti Koti 1863-2013
Honderdvijftig jaar afschaffing van de slavernij

Standbeeld André de Kom, Amsterdam

Honderdvijftig jaar geleden, op 1 juli 1863, werd de slavernij in Suriname en de Nederlandse Antillen officieel afgeschaft. Het tweede nummer van deze zesde jaargang van *TussenRuimte* verschijnt half juni en herdenkt het Nederlandse slavernijverleden en de betrokkenheid van de kerken en zendingsorganisaties. Wie heeft zich eigenlijk uitgesproken tegen de slavernij en wie was er juist voor? Welke bijbelse en theologische argumenten speelden een rol? Hoe gingen zendingsorganisaties om met slavenhandel en slavernij? Wat kunnen kerken vandaag doen om mensen bewuster te maken van dit verleden en om iets van herstel te brengen?
Ook komt in dit nummer de doorwerking van het slavernijverleden in het heden aan de orde, bijvoorbeeld in de Surinaamse gemeenschap in Nederland, in de popmuziek en bij Afrikaanse theologen. Verder is er aandacht voor mensenhandel en gedwongen prostitutie als hedendaagse vormen van slavernij.

TussenRuimte 2013 | 3 (september) beschrijft christelijke bewegingen en missionaire uitdagingen in Nigeria.

TussenRuimte 2013 | 4 (december) gaat over eindtijdverwachtingen en opwekkingsbewegingen.